

Cronica numismatică și arheologică

FOAIE DE INFORMAȚII A SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

Director: **CONST. MOISIL**

Proprietatea Societății Numismatice Române.

Inserisă la Trib. Ilfov sub Nr. 469/938

GHEORGHE VOLENTI

Vechea generație de promotori și animatori ai cercetărilor numismatice de la noi a suferit o pierdere dureroasă și ireparabilă prin moartea unuia dintre cei mai distinși și mai apreciați reprezentanți ai ei: Gheorghe Volenti, fost consilier la Curtea de Casație și membru activ al Societății Numismatice Române.

Stăpânit încă de tânăr de un nobil interes pentru antichitățile noastre naționale și în special pentru monetele și medaliile vechi românești, mult regretatul nostru coleg a urmărit cu stăruință descoperirile și publicațiile numismatice și a reușit să-și formeze o frumoasă colecție, pe care o completa mereu cu dragostea intelectualului care simte nevoia sufletească de a trăi în mijlocul obiectelor de artă ce le posedă și cu pasiunea colecționarului, care ține să împlinească treptat lipsurile ce le constată în seriile colecțiilor sale.

Această pasiune pentru monete și medalii, pe care ca magistrat în orașele de provincie nu și-o putea satisface în deajuns, l-a îndrumat pe Gheorghe Volenti spre Societatea Numismatică Română, în cadrul căreia avea prilejul să se țină în curent mai ușor și mai complet cu descoperirile monetare și cu produsele artei medalistice și în acelaș timp să cunoască mai aprofundat întreaga mișcare numismatică dela noi și din străinătate.

Figură impunătoare și foarte simpatcă, de o cultură întinsă și variată, cu un umor sănătos și cu un farmec particular al vorbei, Gheorghe Volenti era ascultat cu deosebit interes ori de câte ori lua cuvântul în ședințele societății noastre sau când ne întreținea despre probleme numismatice cu prilejul congreselor pe cari această societate le-a organizat în ultimii ani.

În ședința dela 4 Decembrie 1938 el a participat cu mai multă

vervă la discuții, formulând o întreagă serie de observații foarte judicioase cu privire la medalistica noastră veche și la baterea medaliilor moderne. Toți cei de față au fost plăcut impresionați de tonul cumpănit, de judecata sănătoasă și de umorul fin al distinsului vorbitor.

Își poate deci oricine închipui, cât a fost de mare consternarea și jalea noastră a tuturor, când peste câteva zile — la 13 Decembrie — am primit vestea, că o moarte năprasnică a doborât pentru veșnicie pe falnicul luptător, care cu cunoștințele sale temeinice și cu experiența sa bogată mai putea să aducă servicii prețioase numismaticii românești.

Atât de nepătrunse sunt tainele firii, încât e zădarnic să cauți a le înțelege și a le lămuri.

CONST. MOISIL

MEDALIA DR. AL. SLĂTINEANU

Toți iubitorii de artă medalistică vor fi recunoscători grupului de intelectuali, cari în frunte cu d. prof. Dr. Ionescu-Mihăești, directorul Institutului Cantacuzino, au avut ideia de a bate în semn de omagiu pentru d. Dr. Al. Slătineanu, o admirabilă medalie, executată de curând de cunoscutul și distinsul artist Andrée Lavrillier.

Ca și medalia bătută în 1928 pentru centenarul Doctorului Carol Davila; ca și cele două medalii din 1930 pentru centenarul Infanteriei Române și pentru contele de Saint-Aulaire; ca și placheta bătută în 1933 pentru Doctorul I. Cantacuzino, unde savantul român este reprezentat lucrând la microscop; ultima medalie, cea a doctorului Al. Slătineanu, este o operă de artă de mare valoare. Avem impresia chiar, că ea este superioară celorlalte și că talentul și puterea de execuție a artistului au ajuns la apogeu.

Rămânând ca să ne ocupăm într'un studiu viitor despre lucrările medalistice ale d-lui A. Lavrillier, am ținut numai să atragem atenția tuturor celor ce iubesc arta medalistică asupra acestui recent capodoperă.

CONST. MOISIL

LE GANT A BYZANCE

SYMBOLE MONÉTAIRE ET INSTRUMENT DU DROIT PUBLIC¹⁾

Avant tout préambule, je dois solder une dette de très vive reconnaissance à l'adresse de M. Orghidan sans le concours duquel cette note n'aurait pas connu l'ampleur par elle atteinte. Les catalogues de vente, dont l'intérêt survit toujours aux enchères, deviennent vite aussi rares que les monnaies auxquelles ils font l'article et il faut être collectionneur attentif et persévérant pour réunir la belle série qui a été mise à ma disposition. Puisse cette rapide étude avoir tiré tout le parti de cette aide providentielle.²⁾

Je n'en ai pas moins un scrupule: c'est qu'elle ne vous cause une déception. Le titre promet en effet plus que cet exposé ne vous fera connaître. Celui-ci dira cependant assez pour que, d'une certaine manière, il vous paraisse justifié.

C'est à la vérité une gageure que de parler de gants à Byzance, du moins avant la Quatrième Croisade. Personne en effet n'y semble en avoir porté comme vêtement de parure — nous verrons qu'il y en eut d'autres: à plus forte raison ne pouvait-on être tenté d'en graver l'image sur les monuments officiels que sont les monnaies.

Et cependant, parmi celles-ci, tout un groupe porte l'emblème en exergue, constatation d'autant plus étonnante que la symbolique en numismatique byzantine est d'une pauvreté souveraine. Les Grecs du Moyen âge qui se crurent le peuple le plus intelligent de la terre, furent certainement celui à qui l'imagination manqua le plus.³⁾

En deux parties nous examinerons, si vous le voulez bien, d'abord les types et leurs variétés et, ensuite, le symbole et ses applications.

1) Communication faite le dimanche 26 mai à la Société de Numismatique.

2) A la suite de cette conférence, M. Al. Saint-Georges, autre sociétaire, a bien voulu mettre à ma disposition un précieux catalogue où il y a une particulière abondance du symbole ici étudié; voir ci-dessous p. 112 n. 2. Qu'il reçoive ici l'expression publique de ma plus vive gratitude.

3) En sigillographie surtout l'imagerie est, du début à la fin, d'une uniformité et d'une banalité désolantes.

I. LES TYPES ET LEURS VARIÉTÉS

La preuve évidente que la représentation du gant n'est en numismatique byzantine qu'un accident, et peut — être qu'un caprice, tient à deux circonstances; au fait, déjà signalé, que l'objet — symbole apparaît, comme tel, contraire à la tradition constantinopolitaine (nous y reviendrons tout à l'heure); et, qui plus est, à la constatation que le nombre des types existants est infime (exactement deux). Néanmoins les époques très distantes de leur émission respective, la fréquence de leur découverte et leurs variétés iconographiques corsent un problème qui, sans cela, eût pu ne sembler qu'un aimable rébus dû à la fantaisie de quelque graveur facétieux. Dans le cas présent, au contraire, l'extrême rareté de figurations similaires, jointe au nombre grandissant des exemplaires connus, persuade que l'on se trouve, non devant un symbole éphémère à la seule vertu décorative, mais devant un cas d'institution où l'emblème, trop étranger aux procédés monétaires pour n'être que cela, ajoute au pouvoir légal de la monnaie la consécration d'un événement politique dont il nous faudra déterminer la nature et la portée.

Mais présentons au préalable les pièces du dossier, distribuées en deux séries suivant le type que, pour plus de clarté, nous appellerons type lombard et type despotal.

A. *Le type lombard.*

L'examen des catalogues de vente ou de musées m'a donné un total de six spécimens nettement distincts représentant quatre émissions différentes et deux variétés essentielles. Les émissions ne se diversifiant que par d'infimes détails de gravure, nous nous bornerons à décrire les variétés.

La première est représentée, en huit exemplaires, par un sou d'or portant au droit le buste d'un empereur de face, barbu, ceint du diadème et revêtu de la chlamyde nouée sur l'épaule droite. La main gauche, ramenée sur la poitrine, tient le volumen, tandis que la dextre relevée saisit et montre une croissette. A la circonférence, la signature impériale: DNI—...—INVSP. Le revers offre une croix potencée fixée sur la boule symbolique et élevée sur quatre degrés. A la circonférence, nouvelle légende comprenant deux éléments mutilés: VICTOR VGVSTO (=Victor(ia A)ugusto(rum) et réunis au bas par la marque d'atelier: CONOB. Enfin dans le champ, l'indice essentiel: le gant de

la main gauche, d'un dessin aussi large que précis. (Fig. 1). A l'exception de Froehner¹⁾ et Canessa,²⁾ tous les auteurs de catalogue³⁾ et le dernier historien du gant⁴⁾ y ont vu la représentation de la main droite; à tort, car les ornements croisés de la manche et l'échancrure visible du côté de la paume ne laissent aucun doute sur la nature du vêtement.

Fig. 1

Fig. 2

La seconde variété n'est signalée⁵⁾ qu'en trois exemplaires conservés au British Museum (un) et dans l'ancienne collection Sambon-Gilberti (deux). L'iconographie est, dans son ensemble, identique à celle du numéro précédent, mais le traitement en est plus sommaire en raison sans doute du module plus petit. Le basileus se montre à l'avant dans la même attitude et avec les mêmes attributs, moins le

1) Cf. W. FROEHNER, *Le gant dans la numismatique byzantine*, dans l'Annuaire de la Revue de Numismatique, XV, 1890, 175—178; article reproduit quasi in extenso dans l'article Gant du Dictionnaire de Liturgie et d'Archéologie chrétienne, VI, 1924, 614—628.

2) Cf. C. et E. CANESSA, *Collezioni Sambon-Gilberti. Monete dell'Italia Meridionale e della Sicilia*, Napoli 1921.

3) Cf. Collection de feu M. H. Montagu, *Monnaies d'or romaines et byzantines*, Paris 1896, n. 1291 (pl. xlvii 1291) pièce depuis passée au British Museum; cf. W. WROTH, *Catalogue of the coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards*, London 1911, 191 n. 5 (pl. xxv n. 11). Collection Photiadès Pacha, *Monnaies byzantines* Paris 1890 n. 370 (p. 24 et pl. I n. 370) — Comte Jean TOLSTOI, *Monnaies byzantines* pl. 62, n. 156. — Messrs. GLENDINING, *Catalogue of Collections* 1931, p. 39 et pl. xii n. 551 A.

4) Cf. B. SCHWINEKÖPER, *Der Handschuh im Recht, Amtrwescn, Brauch und Volksglauben*, Berlin 1938, 59. Autres monographies signalées p. 160, 161.

5) Le nombre des monnaies porteuses du gant semble devoir croître encore, car il ne s'est guère trouvé de catalogue consulté qui n'ait eu son exemplaire. Les musées italiens doivent certainement posséder d'autres spécimens. Le chiffre que nous donnons n'a naturellement rien de définitif. — Phototypies de cette seconde variété dans W. WROTH, *op. cit.*, 191 n. 6 (pl. xxv n. 12) et CANESSA, *op. cit.*, 20, 21 (cf. pl. I).

volumen qui n'apparaît point. La légende est écourtée d'un trait¹⁾: DNI— —IVSPP. Au revers, simplification encore plus grande: la croix potencée s'élève, toute simple, sur un degré unique; des deux côtés de l'indice monétaire (CONOB) court la légende ainsi fragmentée: VICT VSTO. Le changement important consiste dans le placement à droite, en plein champ libre, du gant de la main gauche.. (Fig. 2).

Malgré l'assignation par Froehner du premier exemplaire — le seul connu de lui — à Constantin Copronyme (741—755), toutes les pièces sont incontestablement à l'effigie de Justinien II (685—695 et 705—711). La confrontation des séries impériales et ducales est concluante sous ce rapport et depuis Wroth personne, sauf Canessa qui attribue ses exemplaires à Anastase II²⁾, ne s'y est trompé. Mais ceci n'est que secondaire, car le type impérial, aussi reconnaissable qu'il se présente, n'est qu'une imitation. Le point primordial consiste dès lors à découvrir le lieu et l'auteur de l'émission qui les comprend. Tout le monde est d'accord pour y reconnaître la marque des ateliers de Bénévent où l'un des exemplaires a d'ailleurs été trouvé³⁾. Il reste à identifier le prince qui en aura ordonné la frappe.

Wroth et ceux qui depuis l'ont consulté pour classer leur collection ont assigné nos exemplaires à Gisulf II (742—751), tranchant ainsi l'incertitude où avait dû croire se cantonner la prudence de leurs prédécesseurs. Cette expertise est-elle fondée? Notons d'abord que le défaut de synchronisme entre les règnes du prince figuré (Justinien II) et du duc émetteur ne saurait faire difficulté, car les pièces dûment signées du nom de Gisulf ont ce même type stéréotypé depuis Romuald II (706—731), le premier duc qui ait sûrement battu monnaie. Nous disons sûrement, mais l'état de certaines pièces porte à croire qu'il ne fut pas l'initiateur. En effet, le prototype byzantin se distingua dès le début des répliques bénéventines par la finesse de la

1) Tableau comparatif des légendes circulaires dans W. WROTH, *op. cit.*, 192.

2) Cf. CANESSA, *op. cit.*, nn. 18, 19 et 19 bis (pl. I n. 19 et 19 bis). Une particularité apparente, il est vrai, de très près les monnaies de cet empereur à nos ducales: ici et là, la main gauche du souverain tient le volumen. Justinien II n'a cet accessoire qu'en pied, non en buste. Mais ceci n'est pas une raison suffisante pour lui refuser des espèces qui reproduisent beaucoup plus fidèlement son effigie et dont l'exergue ne peut s'expliquer que par son nom. Si l'atelier bénéventin a créé, on peut aussi dire que ses graveurs ont pu ajouter ce trait.

3) Plusieurs autres l'ont été en Sicile et en Italie méridionale.

gravure¹⁾ et l'absence de tout signe dans le champ où les ducs gravèrent toujours l'initiale de leur nom, circonstance qui a permis de classer aisément les exemplaires retrouvés. Or il existe une série de pièces non signées qui, imitées de Constant II ou Constant IV, doivent provenir des mêmes officines sud-italiennes, frappées qu'elles furent²⁾ par quelque prédécesseur de Romuald II (entre 660 et 706).

Le seul caractère qui rapproche de ces dernières nos monnaies à symboles n'est autre que l'anonymat. Encore n'est — ce là qu'une analogie accidentelle et comme rétrospective, car si les *solidi* ducaux pouvaient par plus d'un trait être confondus avec le *nomisma* constantinopolitain, la seule présence du gant devait suffire à dater et à localiser ces pièces d'une attribution aujourd'hui incertaine, pareil accessoire équivalant, le cas échéant, à une signature. C'est pourquoi il n'y a pas lieu d'en rapporter la frappe avant le règne de Romuald II, bien que cette circonstance eût fourni de l'emblème une explication plus naturelle. Le traitement du thème iconographique postule même nettement une date postérieure. Tandis que les monnaies de Romuald II et de Grégoire copient celles du premier règne de Justinien II, c'est au second règne de ce prince³⁾ que Gisulf II emprunte l'image du basileus, différente en ceci que la main gauche de l'empereur tient le volumen. Or sur la plus grande de nos deux pièces, ce détail apparaît. On le retrouve bien aussi sur les émissions des ducs Liutprand et Arichis qui monnayèrent encore à la byzantine, mais le dessin, tout en pointillé et en courtes lignes, est absolument étranger à l'artiste qui grava nos pièces. En sorte que le diagnostic de Wroth, formulé sous réserve, me paraît solidement fondé: les *solidi* porteurs de gants ont été frappés pour Gisulf II, duc de Bénévent entre 742 et 751. L'occasion et le sens de cette anomalie seront recherchés plus bas.

B. *Le type despotal.*

Passons à l'examen du type despotal. Qu'on me pardonne le néologisme par lequel il me paraît plus simple de désigner une émission de pièces frappées au nom d'un souverain (*δεσπότης*) réel ou putatif,

1) La négligence s'accroît à mesure que les princes se succèdent. Observation particulièrement sensible dans la calligraphie et l'orthographe du nom déjà entamé sur les dernières émissions de Romuald II (706—731) et réduit sous Grégoire (732—739) à l'aspect rudimentaire qu'il aura dans la suite.

2) Voir à ce sujet W. WROTH, *op. cit.*, lxiii.

3) Wroth, *ibid.* lxxv est très affirmatif à cet égard, mais il me semble que l'emprunt eut pu tout aussi bien avoir été fait au premier règne. Ceci est d'ailleurs fort secondaire.

suiwant qu'il régnait à Byzance ou régentait l'un de ces minuscules états nés du désarroi créé par la quatrième croisade (1204).

Cet autre groupe de monnaies ne compte que quatre exemplaires, selon l'état des catalogues dépouillés. En revanche, ceux-ci représentent autant d'émissions distinctes et deux grandes variétés auxquelles nous devons comme précédemment prêter quelque attention.

Le premier modèle¹⁾ reproduit par trois copies offre à l'avvers l'empereur debout, de face, portant la couronne à pendeloques que la main divine, surgie au sommet droit du champ, touche et consacre; autour du corps, l'écharpe traditionnelle ou loros retombant du bras gauche dont la main tient l'akakia ou sachet de terre symbolique, tandis que la dextre élève le labarum. De part et d'autre, court sur colonnes l'épigraphie: $\text{Ιω(άννης) ὁ δεσπότης}$ aux éléments repartis différemment suivant les exemplaires. Enfin dans le champ de gauche, le symbole, de facture uniforme; sur la nature duquel divers éditeurs se sont trompés. (Fig. 3—5). Car là où Froehner a reconnu à bon droit un gant, Sabatier voyait une porte de ville et Lambros suivi par Wroth et Schlumberger une aile d'ange. — Le revers est à l'effigie de la Vierge de face, en buste, entre les sigles MP Θ V et deux croisettes.

La seconde variété utilise une iconographie toute différente. A l'avvers l'empereur se présente²⁾ de face, assis sur un trône à coussins, sans dossier, enveloppé du loros, portant le diadème à pendeloque, couronné par la main divine et tenant en main droite la croix à longue hampe et dans la gauche le sachet ou akakia. L'épigraphie est la même que ci-dessus: Ιωάννης δεσπότης suivi ou non de l'article ὁ (Fig. 6).

Au revers, au lieu de la Théotokos, le graveur a disposé le buste de saint Michel, nimbé, de face en parements impériaux, tenant en main droite une épée nue et dans la gauche le globe crucigère; ailes éployées; entre les sigles A et M: $\text{Α(ρχαγγελος) Μ(ιχαήλ)}$

L'unanimité s'est faite à la suite de Paul Lambros, c'est à dire depuis 1870, pour attribuer les monnaies de ce type à Jean Ier Ange

1) Facsimile et dessin de ces pièces dans J. SABATIER, *Description générale des monnaies byzantines*, II, 198 (pl. LIII n. 19; P. LAMBROS, *Ἀνέκδοτα νομίσματα καὶ μολυβδόρουλλα τῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας δυναστῶν Ἑλλάδος*, Athènes 1880, 19 et G. SCHLUMBERGER, *Numismatique de l'Orient latin*, Paris 1878, 381 (pl. XIII n. 23); W. WROTH, *op. cit.*, 227 et pl. XXXI n. 12; R. RATTO, *Monnaies byzantines et d'autres pays contemporaines à l'époque byzantine*, Lugano 1930, p. 122 et pl. LVII n. 2293.

2) Description et dessin dans la *Revue Numismatique*, 1869—1870, 188 (pl. IX nn. 2, 3, 4)—P. Lambros, *op. cit.*, 19 (non reproduit) et G. SCHLUMBERGER, *op. cit.* 381 (pl. XIII n. 23) et W. WROTH, *op. cit.*, 228.

Comnène despote de la Grande Valachie ou Thessalie (1271—1296), appelé aussi, en la même qualité, duc de Neopatras du nom de sa résidence. Les raisons de cette assignation ne me paraissent avoir aujourd'hui aucun poids. En effet, le savant hellène, tenant le signe emblématique pour une aile d'ange, y voyait une allusion au nom patronymique de la dynastie homonyme des Anges (ἄγγελος—Ἀγγελοι). Ce point de repère est caduc puisque pareille relation, inouïe en numis-

Fig. 3

Fig. 4

matique comme en sigillographie byzantines¹⁾, est nettement controuvée. Le terme: *δεσπότης* peut, d'autre part, tout aussi bien désigner un empereur de Byzance et de Thessalonique qu'un simple despote de Thessalie ou d'Épire. Enfin l'argument sériant les pièces d'après la perfection plus ou moins grande de la gravure est d'un maniement trop délicat pour fonder d'emblée solidement une appartenance.

L'opinion de Sabatier²⁾, rangeant ces pièces dans le dossier du basileus Jean II Comnène (1118—1143) serait-elle à reprendre? Il est incontestable, en tout cas, que ce prince faisait à l'occasion graver d'autres symboles sur ses émissions, par exemple un écu³⁾, accessoire assez étrange dans une iconographie qui n'emprunta que beaucoup plus tard les motifs d'héraldique. Néanmoins la qualité très inférieure

1) Ce n'est pas que le procédé ne fut pas du goût des Byzantins; bien au contraire. Mais certaines facéties, tenant plus du calembour que de la gravité officielle, se voyaient peu sur des émissions monétaires. La sigillographie, moins protocolaire et plus accommodante, pourrait un jour nous révéler pareil emploi de signes interprétatifs. Cela ne saurait être ici le cas.

2) Adoptée par Schweinikörper, *op. cit.*, 160.

3) R. RATTO, *op. cit.*, pl. LI n. 2101 et 2102. Ce pourrait toutefois n'être qu'une simple contremarque.

du dessin jointe à l'absence de l'épithète: *ὁ πορφυρογέννητος* inséparable de la titulature de cet empereur, fait de ces pièces, selon la plus grande vraisemblance, une œuvre postérieure. De la sorte, Jean de Néopatras reste en ligne de compte, bien que l'on ignore s'il a jamais monnayé d'après des types propres. Mais on peut lui adjoindre

Fig. 5.

Fig. 6.

Jean III Ducas Batatzès, empereur de Nicée (1222—1254) et, quoi qu'on ait dit, Jean Commène Ducas¹⁾ l'empereur de Thessalonique (1232—1243). La raison de fabrique invoquée par Lambros et reprise par ses émules pour départager ce prince est vraiment trop spécieuse, car le même monnayage offre parfois la plus grande variété de monnaies artistiques ou caricaturales. Les graveurs d'un même atelier avaient la main très inégale et leurs œuvres, reconnaissables à certaines particularités, variaient de tenue avec les motifs. Et rien n'est plus sensible dans la courte série des quatre pièces de notre type despotal. En suite de quoi, je tiens pour hautement probable l'attribution à l'empereur de Thessalonique à qui Froehner, partisan de l'opinion contraire, a d'ailleurs assigné, sans s'en rendre compte, deux autres cuivres²⁾ parfaitement identiques aux nôtres.

Mais ces questions d'attribution, aussi ardues soient-elles, ne rendent que plus délicate, en raison de leur incertitude même, l'inter-

1) Je ne sais pourquoi divers auteurs appellent ce prince *Jean Ange*; c'est même parce qu'il le connaissait sous ce nom que Lambros songea un moment à lui attribuer nos monnaies. En réalité le personnage, dont j'ai récemment découvert un splendide sceau impérial, signe comme ses prédécesseurs: *Commène Ducas*; l'autre patronyme ne vient qu'en troisième lieu dans sa titulature, lorsqu'elle y figure.

2) Cf. Catalogue de la collection Photiadès Pacha, p. 46 nn. 645, 646.

prétation d'un signe aussi arbitrairement — du moins cela le semble — gravé dans des ateliers monétaires où, de tout temps, l'art vécut de la sobriété la plus stricte et la plus amorphe. L'apparition du gant en numismatique byzantine est déjà de soi une grande anomalie; sa présence paraîtra encore plus insolite quand on aura constaté que ce petit vêtement resta, jusqu'aux Paléologues, étranger aux usages nationaux comme va le faire ressortir sa rapide et courte histoire dans les institutions grecques du Moyen âge.

II. LE SYMBOLE ET SES APPLICATIONS.

L'usage multiforme du gant remonte, dans la tradition de chaque peuple, à la plus haute antiquité. Nous avons tous lu dans l'Odyssée qu'Ulysse un jour surprit son père dans son jardin occupé à arracher de mauvaises herbes; il portait autour des jambes des bottines de cuir de boeuf pour se défendre des épines, tandis que des gants épais isolaient et garantissaient ses mains. Ce témoignage, le plus ancien de la tradition gréco-romaine, fait connaître un premier emploi *utile*¹⁾ de notre petit vêtement. Cette coutume antique s'est perpétuée de tout temps et le voyageur de la Grèce continentale ou insulaire voit encore aujourd'hui jardiniers et ouvriers agricoles prendre la même précaution et renouveler le geste du vieux Laerte. Y a-t-il, d'autre part, de nos jours, un métier pénible ou simplement salissant où il n'en soit fait autant? Eustathe de Thessalonique, commentant Homère²⁾, nous est garant qu'au XII-e siècle les Byzantins n'agissaient pas autrement.

Dans le même ordre pratique ce fut encore un article de vénerie. La chasse aux faucons, éperviers et autres rapaces fut très goûtée des Grecs³⁾ comme des autres peuples du Moyen âge. Sous les Commènes plus spécialement, la mode en fit fureur comme le prouvent et l'abondance de la littérature cynégétique et les moyens mis en oeuvre tant par le législateur que par les propriétaires pour assurer le recrutement et la garde des oiseaux de proie. Ce noble sport avait ses risques, celui, entre tous, de voir ou plutôt de sentir sa main gauche labourée et mutilée par les serres du volatile. Pour prévenir ce désagrément,

1) M. Ph. Koukoulès, de l'Université d'Athènes, a bien voulu me donner sur l'histoire du gant à Byzance plusieurs indications dont il est fait état dans ce travail. Que le savant hellène veuille bien trouver ici l'assurance de ma parfaite gratitude.

2) Odyssée, livre XXIX vers 230.

3) Sur l'utilité du gant pour les chasseurs byzantins, voir les notations de Ph. Koukoulès dans *Ἐπιστολὴ ἀποστολῆς βυζαντινῶν σπουδῶν* IX, 11.

maîtres et suivants chaussaient des gants de fort cuir. Et le Grand Fauconnier, ce haut dignitaire de la hiérarchie palatine, en portait, en guise d'insigne distinctif, une paire pendue à sa ceinture¹⁾, du côté gauche. Quant à celle que l'historien Nicéas Choniates²⁾ met aux poings de l'impératrice Euphrosyne Kamatéros, femme d'Alexis III (1185—1195), elle ne devait servir qu'à pareil divertissement où les princesses excellaient.

Mais, mis à part ce triple usage du gant, rien, ni texte, ni tradition, ni image³⁾, ne nous atteste son emploi par les Byzantins comme vêtement de simple parure. Au début du treizième siècle, l'historien précité, Choniates, rapporte du premier patriarche latin de Constantinople comme une chose choquante, qu'il se gantait parfois.⁴⁾ Et son étonnement rejoint par delà les siècles les invectives de saint Jean Chrysostome contre ceux qui, à l'imitation des acteurs tragiques „se gantaient si juste que leurs mains semblaient à l'état de nature“. Les comédiens du IV-ème siècle réussirent en effet à en répandre la mode à Antioche et à Byzance. C'est sans doute contre cette origine peu recommandable que sévissaient les moralistes orientaux aux yeux desquels c'était là pratique efféminée. Et leurs dures apostrophes semblent avoir eu raison d'une mode alors scandaleuse pour des grecs si portés sur le luxe et la mollesse, à ce point que l'histoire des institutions n'enregistre que très tardivement l'existence de gants de parure. Sous Andronic II Paléologue, vers 1289, Jean Tarchaniotès, fut accusé⁵⁾ d'aspirer à l'empire pour le seul fait d'avoir recelé chez un partisan des gants écarlates garnis de perles avec d'autres insignes impériaux. Dirons-nous que le silence des sources est une preuve absolue qu'entre le IV-e et le XIV-ème siècle aucun usage somptuaire ne fut fait nulle part du gant dans l'empire byzantin? Non assurément, et l'on serait tenté de voir un indice du contraire dans ce fait étrange qu'à partir du X-ème siècle le mot qui cour-

1) Cf. Pseudo-Codinus, *De officiis constantinopolitanis*, ed. Bonn 25e et 40e.

2) Cf. Nicéas Choniates, *De Alexio Isaacii Angeli filio*, III 4; ed. PG., CXXXIX, 900 c. S'il y a imitation occidentale, comme le veut Schweinekörpér, *op. cit.*, 53, 54, ce ne peut être que comme instrument de vénerie et non comme vêtement de luxe.

3) Je ne sais à quoi Frochner (*Annuaire*, loc. cit., 175) se referait en écrivant que „beaucoup de musées et de trésors d'église conservent des gants byzantins, ornés de perles et de pierres précieuses et dont la broderie est un chef d'oeuvre de travail et de goût“.

4) Cf. Nicéas Choniates, *Historia Constantinopolitana*, 1; ed. PG., CXXXIX, 1041. Ce *parfois* (*étois*) fait évidemment allusion à l'usage liturgique, rien n'étant plus commun que les gants épiscopaux.

5) Cf. Georges Pachymère, *De Michaelis Palacologo* II 12; ed. PG., 144, 152 B.

amment désigne ce vêtement est emprunté au grec le plus authentique : *chirotheca*, sans que l'on trouve trace de ce terme dans la tradition byzantine. Il serait étonnant qu'il n'y eut pas court et qu'on le doive à l'érudition créatrice de quelque clerc latin¹⁾.

Mais ce n'est là que supposition. Le fait brutal dont nous avons à tenir compte est l'absence totale de tout usage de gant à Constantinople avant la conquête latine de 1204. A peu près certaine pour la pratique de la vie civile, cette absence dut être absolue dans le cadre des institutions, car l'emploi comme symbole d'un article vestimentaire suppose un usage courant. Le monnayage byzantin n'échappe d'ailleurs, très occasionnellement, à cette règle que sous le coup d'influences étrangères.

Le contraste, sur ce point, entre la coutume de l'Occident germano-latin et celle de l'Orient grec est en effet absolu. L'usage du gant, proscrit du vestiaire gréco-oriental, fut en Europe d'un emploi si universel qu'on le rencontre partout, comme insigne des plus hauts dignitaires de l'Eglise et de l'Etat (empereurs et rois, évêques ou abbés), comme marque d'une puissance déléguée aux juges, aux ambassadeurs et à tous ceux qui ordinairement ou exceptionnellement participent à l'autorité souveraine, comme indice de vasselage de seigneur à suzerain, comme garantie des franchises ou des libertés accordées par le pouvoir temporel aux villes, aux corporations ou aux individus, enfin comme instrument dont le folklore fait l'usage le plus divers et le plus inattendu. Et cette habitude, presque cet abus, n'inspirait là-bas de scrupule à personne, d'autant qu'elle semblait autorisée par d'illustres et vénérables précédents. Aux censeurs et aux difficiles, les usagers pouvaient recommander un pèlerinage à Saint-Omer où l'on honorait un gant de la Sainte Vierge, *digitale beate Marie matris Christi*, à Tarascon qui, avant Alphonse Daudet, avait bonne réputation et où se conservait un des gants portés par saint Front aux funérailles de Marthe, sœur de Marie, à Périgueux et ailleurs²⁾. Quant, au treizième siècle, les Francs de toute obéissance se partagèrent la plus grande partie de l'empire byzantin, l'usage en était parmi eux courant et comme banal et il dut passer des envahisseurs à leurs nouveaux sujets. En conséquence, l'emploi du gant en numismatique byzantine se présente comme un emprunt dont il nous reste à rechercher la signification.

1) Cf. SCHWINEKÖRPER, *op. cit.*, 13, 14. L'auteur admet qu'il fut forgé en France; ce qui reste à prouver.

2) Sur la tradition des gants apostoliques, voir surtout le Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie, *loc. cit.*, 617 et 623 suiv.

Le cas posé par les monnaies de Bénévent est parfaitement clair. Froehner qui a, le premier, examiné la question, tirait du Miroir de Saxe, où se trouvent consignés les us et coutumes de ces contrées, l'information que nul ne pouvait établir de foire ou d'atelier monétaire sans que l'empereur ne lui eût envoyé son gant. Et de conclure que le duc de Bénévent, fonctionnaire byzantin, avait mis un gant comme symbole sur ses monnaies alors que le basileus s'en abstenait sur les siennes. Par le don de ce vêtement, le souverain grec aurait donc conféré à Gisulf II le droit de monnayage avec l'indépendance administrative. La réalité politique contredit absolument cette explication. En premier lieu, bien qu'il ne fut qu'une enclave entre les provinces grecques de l'Italie méridionale et centrale, le duché de Bénévent ne reconnut, jusqu'à son érection en principauté (774), que la suzeraineté très nominale du roi de Pavie. Rien ne pouvait contraindre ses maîtres à prendre une initiative monétaire qui eut signifié la résignation, entre les mains du basileus, de leur indépendance. En fait, profitant de leur position géographique, les ducs se comportèrent en vrais souverains et battirent monnaies de leur propre chef; ce que ne purent ou n'osèrent jamais leurs deux collègues de l'Italie du Nord et, en partie, ceux de Spolète. Pour mieux asseoir leur autonomie, ils s'unirent, le cas échéant, au pape contre leur suzerain. Mais celui-ci intervint énergiquement et imposa, une première fois, en 732 un gouvernement de son choix. En 739, nouvelle révolte et nouveau duc. C'est alors que le roi lombard Liutprand prit, après sa victoire, la mesure d'apaisement qui normalisa les relations entre le duché et la couronne. Il rétablit dans ses droits comme vassal l'héritier des anciens ducs, notre Gisulf II (en 742) qui lui resta fidèle, tandis que son successeur secoua déjà sa tutelle. Il est donc normal que Liutprand ait prescrit de graver²⁾ sur les nouvelles émissions duciales un gant par quoi était reconnue sa suprême autorité. Et le fait que Gisulf fut le seul de ses pairs à se mettre dans cette étroite dépendance envers la lointaine Pavie, explique pourquoi le symbole ne se retrouve pas dans le monnayage des autres princes.

On peut se demander si le gant, dans ce cas d'espèce, est donné par le roi avec délégation de son autorité ou reçu par lui en contre-

1) Sur le destin politique du duché au VIIIe siècle voir d'abord J. GAY, *L'Italie méridionale et l'empire byzantin*, Paris 1904, 25—45.

2) Canessa, *op. cit.*, 10 n. 1 signale qu'une étude du comte Catemario devait paraître très prochainement (en 1921) et donner les raisons pour lesquelles nos monnaies à gant durent être frappées en 741 ou 742. Comme le *Bolletino del Circolo Numismatico Napoletano* ne m'est pas accessible je ne puis contrôler ni le fait de la publication ni sa qualité.

partie symbolique du fief concédé. Une disposition particulière du droit lombard, en vigueur dès le VIII-ème siècle, voulait en effet que tout cadeau, même une seigneurie, fût payé de retour par l'offrande de quelque objet. Le gant remplit ce rôle et il est loisible de reconnaître dans l'emblème de nos monnaies bénéventines cette pratique du *Launegild* ou *retrodonum* (Gegengabe) qui rendait définitive la donation faite et acceptée¹). Dans l'un et l'autre cas, sa présence signifie moins une licence de battre monnaie, bien qu'elle puisse y être incluse, que la concession de droits politiques à un feudataire²). Les monnaies de Justinien II n'impliquent donc aucune dépendance du duc de Bénévent envers Constantinople mais scellent, en revanche, la sujétion toute transitoire du duc Gisulf II envers son souverain Liutprand.

Ainsi ce précédent de haute époque ne se rattache qu'indirectement à la tradition byzantine, en dehors de laquelle l'emploi du gant en numismatique, pour être rare et même étonnant dès le haut Moyen âge, reste une possibilité. Sur terre d'empire, pareil usage ne laisse pas d'intriguer. En Occident où il faut chercher le prototype, le motif ne paraît, comme suppléance de la main, sur les monnaies qu'exceptionnellement et sur des jetons de foires et de marchés d'époque tardive³). Dans ces conditions, une influence de cette coutume germanique sur le monnayage thessalonicien est à peine concevable et l'on ne saurait prudemment s'y arrêter. C'est bien plutôt au vieux droit lombard qu'il faut encore recourir, en sorte que nos cuivres gantés du treizième siècle me paraissent, à cinq cents ans d'intervalle, une imitation du sou d'or de Justinien II, non qu'on en ait eu le type sous les yeux, mais parce que, dans des circonstances identiques, aura joué le même principe juridique. A cela rien que de naturel, puisque la grande majorité des barons établis, après la conquête, en Macédoine, en Grèce et en Thessalie étaient précisément d'origine lombarde⁴). Dans le royaume latin des Montferrats, ces hommes avaient été les vrais maîtres de Thessalonique. Il est normal que leurs coutumes nationales

1) Cf. SHWINEKÖPER, *op. cit.*, 68—72.

2) Dans *Les Assises de Romanie* dont la première codification n'est pas antérieure à 1320 environ, mais qui régèrent, à l'état de coutume orale, toute l'étendue de la principauté de Morée dès le début de sa constitution, il est dit que le seigneur doit investir un homme lige de sa terre par le capuchon, par le gant ou par autre chose (éd. G. Recoura, Paris 1930, 208).

3) Cf. SHWINEKÖPER, *op. cit.*, 58, 59. Un nombre élevé de monnaies occidentales portent la *Manus divina*; la main d'homme se rencontre dès le début du treizième siècle sur une série d'autres pièces; enfin la figuration du gant n'est pas relevée avant quatorzième siècle; cf. F. FRIEDENSBURG, *Die Symbolik der Mittelaltermünzen*, Berlin 1913, 194.

4) Cf. E. GERLAND, *Geschichte des lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel*, Erster Teil, 1905, 172 suiv.; SCHLUMBERGER, *op. cit.* 278, 281 suiv.

aient passé, dans une certaine proportion, à leurs sujets grecs et leur soient restées même après l'avènement de la dynastie byzantine. Or une circonstance historique explique à merveille l'usage du gant sur les monnaies de Jean Comnène Ducas (1232—1244). Ce prince, absolument indépendant, ne manquait pas une occasion d'empiéter sur les possessions européennes de l'empire de Nicée. Le basileus Jean III Batatzès, décidé à en finir avec son émule et compétiteur, vint en 1243 mettre le siège devant Thessalonique. Mais l'apparition des Mongols de Perse sur les frontières orientales de l'Anatolie, en l'obligeant à partir inopinément, ne lui permit pas d'obtenir une reddition pure et simple. Aussi n'y eut-il qu'un compromis. Jean Ducas garda son autonomie mais dut abandonner le titre *d'empereur des Romains* et se contenter de celui de despote. Cette renonciation impliquait la reconnaissance de la souveraineté nicéenne que l'apposition du gant sur les monnaies des années 1243, 1244 servit sans doute à interpréter officiellement. De toutes les combinaisons qu'offre l'histoire de ces temps troublés, celle-ci m'est apparue à la fois la plus simple et la plus conforme au jeu des influences occidentales sur les institutions byzantines.

*

* *

Jusqu'à plus ample découverte, deux groupes de monnaies, qui semblent avoir été assez nombreuses, portent donc un gant comme symbole dans le champ de l'avvers. Tous deux sont gravés au type spécifiquement byzantin; tous deux trahissent, d'autre part, par le choix de l'emblème, une influence occidentale en interprétant une disposition précise du droit lombard. Sur les pièces bénéventines la présence du gant apparaît dans le cadre naturel des coutumes nationales; les monnaies thessaloniennes, au contraire, en s'ornant du même accessoire, subissent l'influence étrangère et se chargent d'un symbolisme politique absolument inconnu de la numismatique et de la tradition des Grecs du Moyen-Age. Mais l'exception a sa justification très satisfaisante dans l'histoire mouvementée de la Macédoine à la première moitié du treizième siècle.

V. LAURENT

TEZAUURUL MEDIEVAL DELA GOGOȘI-MEHEDINȚI

La 25-Maiu 1929 aflăm pe cale particulară că la 17 ale aceleiași luni, în Comuna Gogoși-Mehedinți, niște copii cari erau cu vitele la pășune au găsit lângă o carieră de pietriș „un borcan de pământ cu bani, lănticuri, podoabe de comandanți militari ș. a.” și că aceste obiecte au fost luate de jandarmi. La intervenția noastră ni s'a trimis pentru Muzeul Regiunii Porților de Fier parte din cele găsite. Parte ajunsese în posesia altor persoane, dintre cari mai târziu D-nul P. C. Teodorescu din Gogoși și familia fostului nostru elev Rusu N. Gabi ne-au restituit cele ce dobândiseră din tezaur. Prin cercetări la fața locului am determinat că obiectele fuseseră găsite de copilul Petre Petcu din Gogoși, la locul numit Coasta Nucilor, pe Rasta, la apus de șoseaua ce duce la Dunăre în fața Ostrovului Mare.

Alături de locul unde s'a descoperit tezaurul am găsit un mormânt săpat de săteni, probabil în căutarea altor „comori”. De cealaltă parte a șoselei, spre răsărit, la locul numit Apa Roșie, lângă Fântâna lui Mărgărit, deschizându-se carieră de pietriș, s'a dat peste mai bine de 40 de schelete omenești, așezate fără vre-o orientare definită, dar distanțate, nu îngrămădite și cari la contactul cu aerul se fărâmițau. Au rămas pe loc îngropate în pietrișul mărunț. Altceva nu s'a găsit aci, în afară de o cataramă de aramă¹⁾. În malul săpat al acestei cariere, în stratul de loess suprapus celui de pietriș aluvionar, am găsit fragmente de vase preistorice.

Ne aflăm în această regiune în plină zonă arheologică, cu bogate relicvii din neolitic până în vremurile mai noi: în fața Ostrovul Mare cu necropolele preistorice dela Bivolării și Prunișori²⁾, cu o fortificație romană la capătul lui din jos; la est, Balta-Verde și apoi Gruia cu urme de așezări celtice și mai vechi³⁾; la vest, către Burila Mică, Glămeia Călugărească⁴⁾, iar la Isvorul Frumos, masive construcții romane chiar în malul Dunării, indicând un important punct de trecere, în epoca romană, din Moesia în Dacia: o regiune în toate vremurile intens populată și un însemnat vad de trecere.

Tezaurul dela Gogoși se compune din:

1. *Monete de argint*, în număr de 234 piese și anume:

a) Un ducat dela Dan I, de tipul comun: pe față stema Basa-

1) După declarațiunile D-lui Crețan D. C-tin.

2) Al. Bărcăcilă: *Une Ville Daco-Romaine, Drobeta*, în *L'Archéologie en Roumanie*, Bucarest 1933, p. 5 și fig. 2, 4.

3) V. Pârvan: *Considerations sur les sépultures celtiques de Gruia*, — în „Dacia” I 1924, p. 39 sqq. fig. 4, 9, 10. D. Berciu: *Generalități asupra preistoriei olteniei*, în *Bul. Com. Mon. Ist.* 1934.

4) Probabil mormânt preistoric, ca una similară din Ostrovul Mare săpată în colaborare cu D-l Dinu Rosetti. În jurul Glămeii din pădurea Călugărească s'au găsit morminte la săparea unui drum.

rabilor cu sigla θ în cartierul al doilea și legenda: + ICJ ДАНОУ В...ДА; pe revers stema țării, coiful cu acvila în vârf, și legenda: ICJ ДАНОУ ВОЕБО, în fața acvilei sigla P.—Greutatea: 0.49 gr.

b) Un ducat dela Mircea cel Bătrân, de același tip: pe față stema Basarabilor, cu sigla K, în al doilea cartier, și legenda: + ICJ ДРЪЧА ВОЕБО pe verso stema țării și legenda: + ICJ ДРЪЧА ВОЕБО; și sigla K în fața acvilei. Greutatea: 0.39 gr.

c) 232 groși dela Srațimir țarul dela Vidin, cari sunt în general rău executați, fiind fabricați probabil în grabă și cu ștanțe uzate. Pe față au figura țarului pe tron și ținând în dreapta sceptrul cu floarea de crin în vârf, iar în stânga un sul; deoparte și alta a tronului este câte o mäsută cu floare de crin, jos o rozetă; legenda: + ICJ СРАЦНИНР ЗР ББ, sau la urmă, ЦР ББД. Pe revers au bustul lui Hrist, cu capul pe cruce nimbăta, și legenda: ICJ СРАЦНИНР Ц ББДР, sau, la urmă, ББДР. ⁵⁾

2. Obiecte de argint:

a) Coșuleț de toaletă, aurit în interior. Este de formă ovală și ornamentat *au repoussé* (Tab. XI).

Dimensiuni: axa mare 19,3 cm.; axa mică 11,3 cm.; înălțimea 3 cm., greutatea 150 gr.

Partea superioară, cu buza netezită și întărită prin adaosul unei foi din același metal, este modelată în 12 lobi, limitați în partea lor inferioară de tot atâtea arcuri cu vârfurile înpreunate și cari înramează ornamentația fundului vasului. Motivul principal al acestei ornamentații îl formează două personajei afrontate în ovalul central, care în întregul său este reliefat și înramat de o lată bandă netedă, și ea încinsă de o elipsă perlata. Femeia, cu păr bogat și ondulat, este înfățișată ca sfînx înaripat; bărbatul, cu părul mare, plete lungi și căciula țuguiată frigiană cu borurile resfrante, este înfățișat cu corpul de animal fantastic, cu două picioare, fără aripi, cu coama crestată dela ceafă până la coadă⁶⁾. Cozile ambelor personajei sunt stilizate în formă de frunze⁷⁾. Acestea, ca și forma labelor ambelor personajei și a aripelor femeii, este o armonizare cu tot restul decorațiunii, care este o imbinare de ramuri și rămurele eliptice, circulare și în semicerc, din cari se desprind frunze stilizate după cerințele spațiului; între acestea avem o serie de palmete în formă de evantai

5) Mulțumim D-lui profesor C. Moisil care ne-a dat detalii și observații asupra lui. D-sa remarcă între altele, disproporția numerică între monetele românești și ale lui Srațimir, crezând că s'ar putea atribui descoperitorilor, cari ar fi reținut pe cele românești ca mai rari și mai prețioase față de ale lui Srațimir, cari sunt mai frecvente, ca unele ce au avut o mare putere de circulație peste tot în regiunea Dunării de jos. În cazul de față disproporția se poate atribui mai curând faptului că purtătorul tezaurului a fost, după cum credem, un priedeg, din Bulgaria apuseană.

6) Cf. cu figurația similară dela catedrala din Lyon, din prima jumătate a sec. XIV, reproducă în Ed. Valton, *Les monstres dans l'art*, Paris 1905, pag. 54, figura 5.

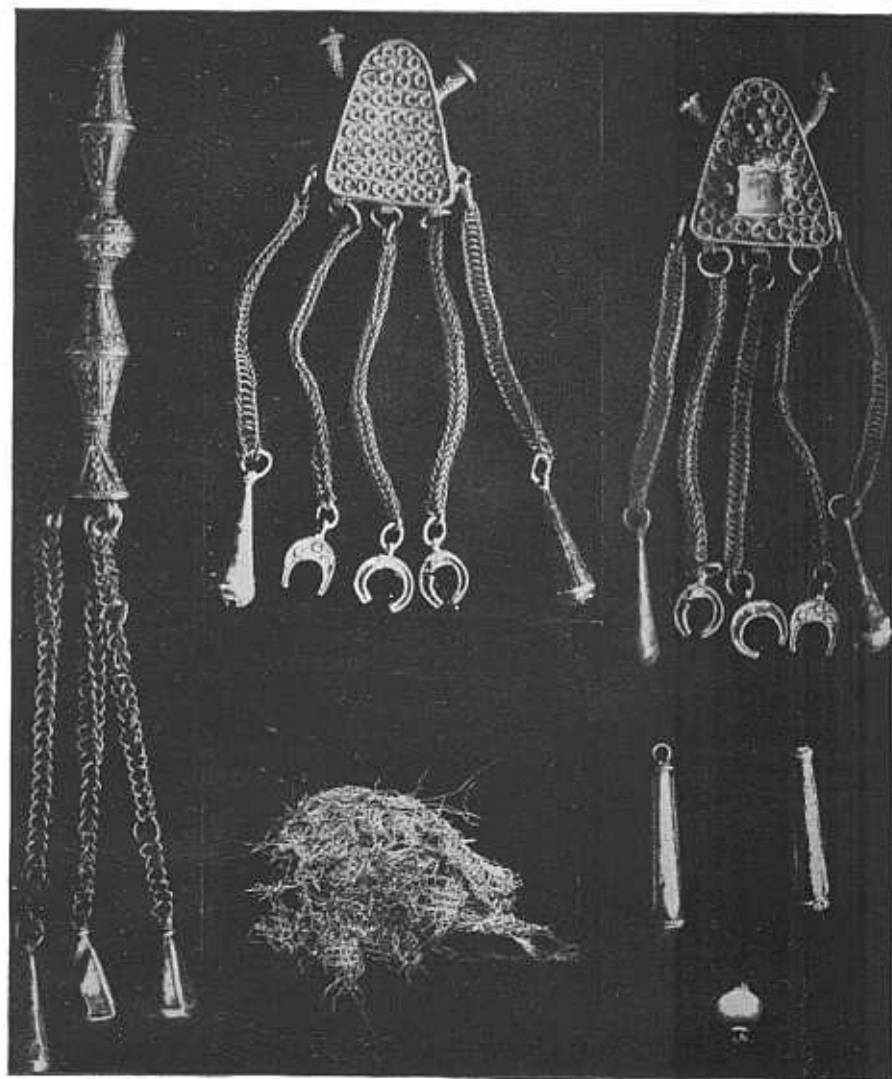
7) Aceiași manieră „de spirit foarte oriental” în ornamentarea uneia din cele două brățari din colecția Schlumberger. Cf. Gaston Migeon, *Orfèvrerie d'argent de style oriental trouvée en Bulgarie*, Paris 1922, pl. XXIX, XXX.

1

2

3

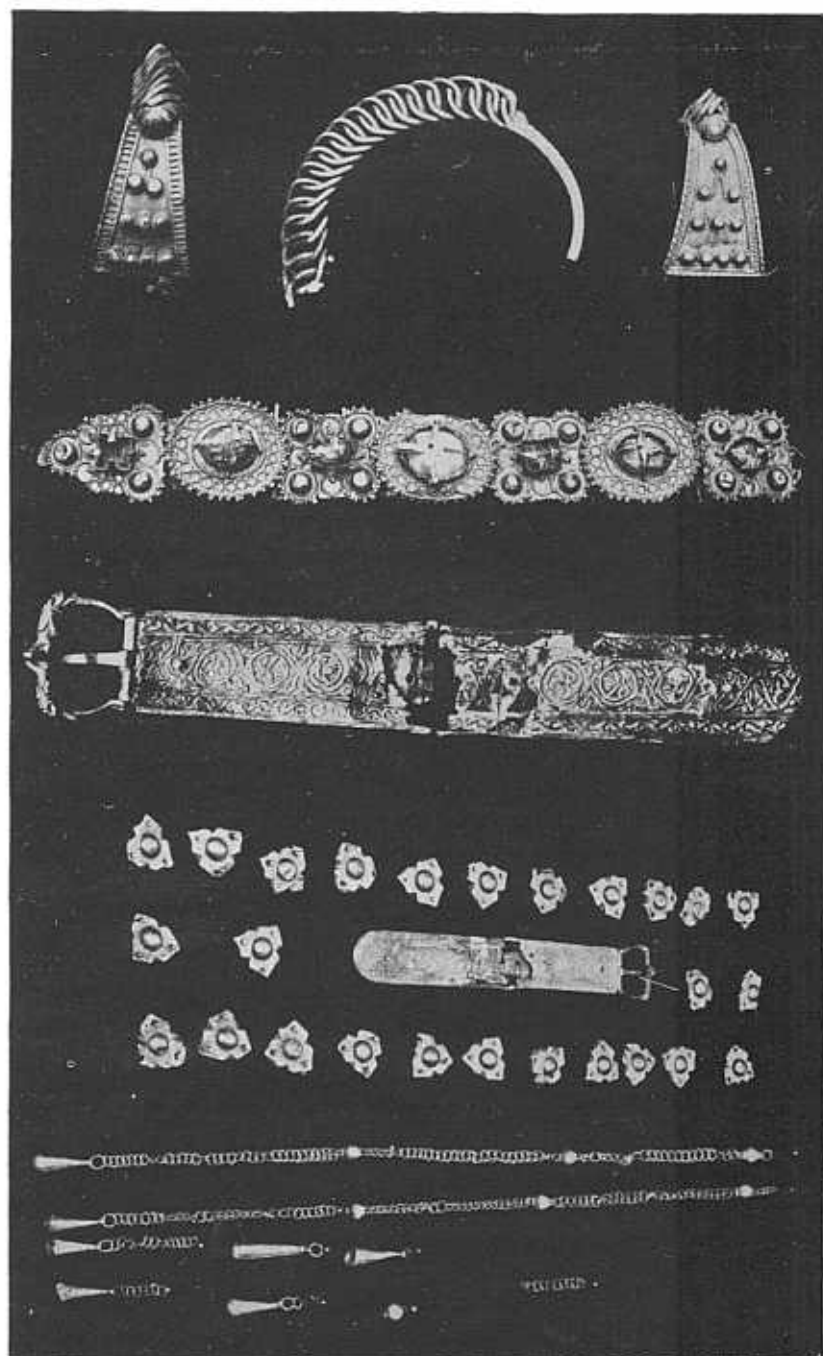
4

5, 6, 7

1

2

3

4

5

6

7

2

1

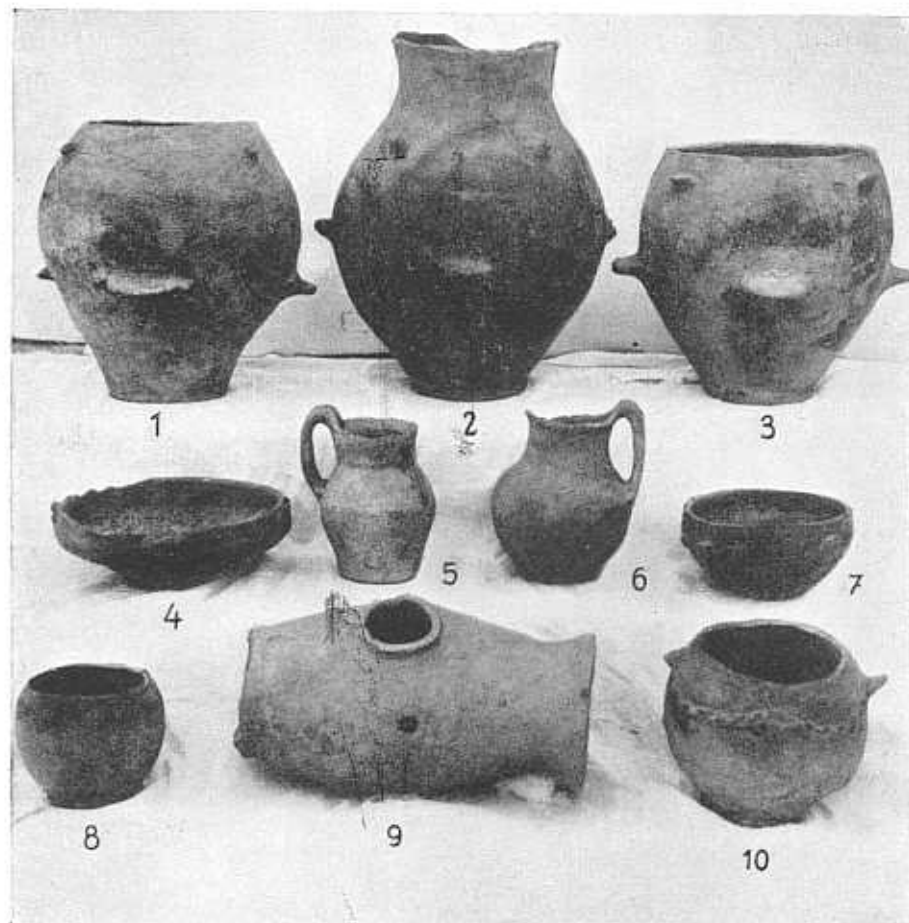

4

3

Tab. XVI.

sub arcade de rămurele. În prima zonă eliptică din preajma figurației centrale, sub cele două personaje, dar invers orientate, se figurează: în jumătatea din stânga, un cap de tânăr cu păr bogat și ondulat, și un câine, despărțiți printr-o ramură cu frunze și căței; în cealaltă jumătate două protome de câini la fel despărțite printr-o ramură frunzoasă.

Fondul întregii ornamentații este acoperit cu fine șiraguri de perle obținute prin ciocănire din interior spre exterior⁸⁾.

Este o lucrare remarcabilă prin simetria și armonica distribuire a motivelor ornamentale, ca și prin acuratețea executării. Figurile de animale, ca și cele umane, deși sumar tratate, sunt toate diferențiate, cu tipuri expresive și în vie mișcare.

Pe lobii marginali coșulețul poartă incizate, pe fața interioară două monograme (fig. 1 și 2), pe fața exterioară trei cuvinte cu caractere cirilice (fig. 3—5), asupra cărora vom reveni.

Fig. 1.

Fig. 2.

b) Pendetiv (Tab. XII 1) alcătuit dintr'un baston de argint aurit, de care atârnă trei lănticuri terminate la capetele de jos cu câte un corpuleț conic, bombat la bază. Bastonașul, ornamentat în filigran, este compus din cinci corpulețe conice și unul sferic suprapuse, legate între ele și ornamentate cu fine lănticuri înpletite; spațiile dintre lănticuri sunt înpodobite cu șiraguri de cerculețe. Capătul de sus al pendetivului se termină cu o urechiușă circulară de sârmă, pentru fixare.

Lungimea totală 21 cm., greutatea 31,11 gr.

c) Pendetiv format din două plăci de argint triunghiulare, cu colțurile rotunjite suprapuse și formând o cutiuță închisă, ornamentată pe ambele fețe, în filigran, cu fine lănticuri înpletite și șira-

8) Ca gen de ornamentare a se compara cu *vigneta* cap de pagină, folio 119 dreapta, din *ms. grec din sec. XI*, aparținând Bibliotecii Imperiale din Paris (Nr. 1205), reproduș în Jules Laberte, *Hist. des arts industriels en moyen âge*. Paris 1864/66, T. II, pl. LXXXVII. — *Ibidem*, T. I, pl. XLIX, piciorul unui relievariu în bronz, cizelat și aurit, din *sc. XIII*, ornamentat în baso-relief cu animale bizare, avfionate, parte cu capete umane, cu corp de pasăre sau de leu.

Ca formă de vas, numai în linii generale, a se compara cu *cupa de argint din Konladyche, Perm*, Rusia Orientală europeană: J. Orbeli et C. Trever, *Musée de l'Ermitage, Orfèvrerie Sassanide* — Moscou — Leningrad 1935, Pl. 57.

guri de cerculețe. Pe câmpul uncia din fețe, într-o capsă pătrată proeminentă, a avut o piatră; deasupra capsei prezintă patru perle metalice dispuse în romb. De laturile cutiutei, ornamentate și ele cu lănticuri înpletite, sunt fixate două mici brațe arcuite, inegale, rupte la capătul de sus, cari alcătuiau dispozitivul de fixare a pendentivului.

De partea inferioară a cutiutei atârnă cinci fine lănticuri înpletite, terminate la capătul de jos, cele laterale cu câte o pară cu fundul bombat, ca cele dela pendentivul — bastonaș, iar cele trei din mijloc cu câte un corpuleț în formă de semilună. Și aceste corpulețe sunt ornamentate cu lănticuri și cerculețe din fină sârmă înpletită⁹⁾.

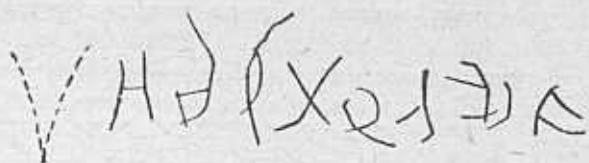

Fig. 3

Lungimea totală a pendentivului 11,5 cm.; greutatea 24,03 gr. (Tab. XII, 2—3).

d) Lăntic din sârmuliță de argint înpletită, cu globulețe intercalate la distanțe egale. La capete atârnă câte un corpuleț conic bombat, „pere”, identice cu cele dela pendentivele de mai sus.

Lungimea 63 cm.; greutatea 11,80 gr. (Tab. XIII, 7).

e) Piese dela două lănticuri similare cu precedentul:

Două pere cu câte un fragment din sârmuliță de care au fost atârnat și identice cu cele dela lănticurile precedente;

Alte două pere lunguete și mai fin lucrate, dintr-un metal mai pur, înfășurate la capete și la bază cu fine sârmulițe înpletite, cari le petrec și dealungul lor.

Lungimea uncia 3,5 cm.; greutatea ambelor 4,12 gr. (Tab. XII, 5—6).

Globuleț similar cu cele din lănticul precedent închis la capete, ca și acelea, cu sârmuliță înpletită și prevăzut cu două urechișe pentru intercalarea lui la lăntic; este însă mai mare și din metal mai pur.

Diam. 0,9.; greutatea 0,72 gr. (Tab. XII, 5—7).

Piesele din urmă au făcut deci parte dintr-un lăntic mai fin, dar similar cu cel dela d).

9) Cf. cu pendentivele de aur, cu lănticuri și clopoței la capetele lor, dela mormintele din *Apahida* de lângă Cluj: J. Hampel, *Allerthümer der frühen Mittelalter in Ungarn*, T. III pl. 32—36, 45 și Moisil Const., *Comori arheologice din România Mare*, în *Cronica numismatică și arheologică* III (1922) p. 17 urm.

f) Două fragmente dintr'un inel de sârmă de argint și un alt mic fragment de inel similar.

g) Brățară compusă din șapte cutiute alcătuite din duble plăci de argint aurit suprapuse, similare ca tehnică cu cea dela pendentivul dela c) 2. Trei din aceste cutiute sunt ovale, alternându-se cu alte trei pătrate, cari au colțurile și mijlocul laturilor arcuite; a șaptea, dela capăt, este triunghiulară, și ea cu colțurile și mijlocul laturilor arcuite. Este evidentă lipsă unei a opta piesă triunghiulară dela celălalt capăt al brățării. Cutiutele se încheie între ele cu balamale; cea triunghiulară este prevăzută la capăt cu urechiușă. Fața lor, aurită, este conturată de sârmulițe perlate și ornamentată cu cercuri și cercelele de fină sârmă împletită. La mijlocul fiecăreia, în câte o capsă proeminentă, este prinsă cu ghiare câte o piatră de culori diferite: verde, castaniu și sticlos. La plăcile triunghiulare și pătrate pietrele sunt încadrate de caboșoane metalice globulare. Interiorul tuturor este umplut cu o pastă albicioasă.

Dimensiuni: lung. 18 cm., lăț. 2,5 cm., gr. 76,58 gr. (Tab. XIII, 4).

h) Brățară de argint, ruptă în două (Tab. XIII, 2 și 3). Este formată din niște sârmulițe împletite, dintre cari patru au extremitățile bătute pe dosul celor două plăci trapezoidale arcuite, cari alcătuiesc capetele deschise ale brățării.

În afară de efectul estetic al împletirii sârmelor, capetele brățării sunt ornamentate atât prin înramarea lor cu câte trei lănticuri împletite — cel de margine înălțat și bătut pe fețele lui laterale —, cât și prin patru serii de butoni globulari de argint, distribuiți în număr crescând dela 1—4 pe câmpul neted al plăcilor; aceste globulețe sunt și ele înfășurate la bază, iar primele trei și legate între ele, cu fine sârmulițe împletite. Un buton similar, mult mai mare, închide câmpul spre latura îngustă a plăcii, de unde începe împletirea sârmelor.

Lățimea brățării la capete este de 2,5 cm.; greutatea ambelor fragmente 39,49 + 14,19 54,25 gr.

i) Fragment reprezentând circa $\frac{1}{4}$ dintr'o brățară similară cu precedenta. Singura deosebire stă în ornamentarea plăcii arcuite dela capăt, la care butonii sunt mai mari, iar una din cele trei sârmulițe ce-o înramează, și anume cea de mijloc, în loc să fie împletită este șerpuită în spațiul dintre celelalte două.

Lățimea la capăt 2,15 cm.; greutatea 26,09 gr. (Tab. XIII, 1).

k) *Capăt de cingătoare*, longitudinal, rupt în două. (Tab. XIII, 5). Este format din foi de argint aurite, fixate pe o bară laterală de metal, care-i formează cadrul de întărire. Are forma dreptunghiulară, arcuit la un capăt; de celălalt capăt este fixată catarama. Golul dintre foi este umplut cu o pastă tare alburie. Fața este ornamentată *au repoussé* cu motivul vegetal de vrejuri șerpuite, având în zona centrală și terminațiuni florale. Două grupe centrale din această ornamentație, spre cele două capete, sunt închise în câte un cartuș dreptunghiular, arcuit la mijlocul laturilor mici. La fragmentul cu cataramă întreaga ornamentație este aplicată pe o singură foaie de metal; la celălalt, partea

de ornament închisă în cartuş este aplicată pe o foaie osebită.¹⁰⁾ Dimensiuni: Lung. 18.5 cm., lăţ. 2.5 cm., gros. 3 cm., greutate 103,83 gr.

l) 26 *aplice* din foi de argint aurit, tăiate în formă de treflă, la mijloc bombate (Tab. XIII, 6). Golul din spate, pe toată suprafaţa, a fost umplut cu aceeaşi pastă alburie ca şi capătul de cingătoare de mai sus. Fiecare aplică este pătrunsă de trei ţinte, care trec prin pasta alburie, prin postavul pe care se fixau şi printr'un mic disc pe care sunt nituite, spre a opri detaşarea postavului. Intre aceste mici discuri şi pasta alburie se păstrează încă particulele din ţesătura de postav pe care-l înpodobeau aceste *aplice*.

Dimensiuni: Înălţ. (ca triunghi echilateral) 2,5 cm.; greutatea incl. ţintele, fără pastă, 0,91 gr.

m) Un mănunchiu de ţesătură de fir de aur (Tab. XII, 4)¹¹⁾.

* * *

În afară de unele degradări ce se pot atribui persoanelor prin ale căror mâini au trecut obiectele după descoperire, ele poartă certe indicii ale unei îndelungate întrebuinţări înaintea îngropării la Gogoşi. Insistăm asupra celor observate la coşuleţ, cari sunt şi cele mai însemnate (Tab. XI):

a) Buza coşuleţului şi faţa exterioră a alveolelor marginale semicirculare au auritura ştearsă prin îndelungată întrebuinţare. Buza lui mai prezintă o uşoară desfacere a lamei de metal suprapusă.

b) Faţa interioară a alveolelor marginale prezintă câteva scrijilituri lineare. Două din acestea sunt cu caracter de monograme (fig. 1—2).

c) Pe faţa exterioră a trei din aceleaşi alveole sunt sgâriate câte un cuvânt, probabil nume de persoane, în caractere cirilice (fig. 3—5). Neisbândind a avea lectura lor certă, ne mărginim a le reproduce după desenul D-lui Dionisie Păcurariu.

* * *

10) În linii generale aceasta este forma limbilor şi capetelor de curele de harnaşament de cal, frecvente în mormintele medievale din teritoriul vechi Ungarii: J. Hampel, o. c. pl. 67, 70, 74 s. a. Hampel observă: „Podoabele pentru cari sunt uneori așa de bogate, în cât la unele descoperiri ne putem îndoi dacă n'au fost podoabe personale ale mortului”. o. c. T. I p. 256). Cf. J. Strzygowski, *Altai-Iran und Völkerwanderung* p. 25, 26, pl. V 14 şi fig. 24; *ibidem* fig. 26, exemplarul din necropola dela Püspök-Szent-Erzsébet (Ungaria), cu ornamentaţia tipică a „Bronzului ungar”.

11) Adăugăm două obiecte găsite în apropiere de locul tezaurului:

a) Placă subţire de argint aurit, ornamentată *au repoussé*, cu două proeminente în formă de trunchi de piramidă, încadrate de două linii paralele, una perlată. Este pătrunsă de 6 goluri pentru fixare. S'a găsit pe fruntea craniului unui schelet (alta era în orbita ochiului), în cariera de petriş de pe Rasta, la circa 200 m. de locul tezaurului. Donată de d. P. C. Teodorescu din Gogoşi.

b) Cataramă de curea, lucrată primitiv dintr'o foaie îndoită de aramă pătrunsă de două nituri de aramă. Capătul curelei se mai păstrează în îndoitura plăcii. S'a găsit la locul numit Apa Roşie. Dim. 4/4 cm.

Prin mijloacele de informațiuni de cari am dispus, corespondente pentru aceste obiecte cari să ducă la mai de aproape determinări din punct de vedere al originilor, evoluției și atelierelor din cari au putut ieși, n'am găsit decât într-o redusă măsură. Este un studiu care rămâne să se facă pentru fiecare din ele, afară de tipul brățării cu corpul din vergele de metal răsucite sau împletite și cu capetele din plăci arcuite (tab. XIII, 1 și 3) magistral studiată de Herbert Iankuhn¹²⁾.

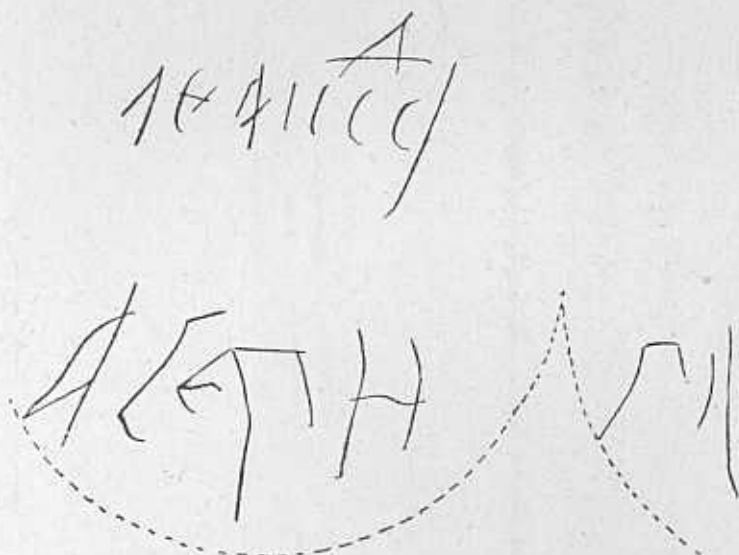

Fig 4 și 5

Invățăatul german, urmărind determinarea unei similare brățări medievale găsită în Silezia, îi duce evoluția din La Tène până în zilele noastre. Un tip mai evoluat al brățării sileziene se determină în sc. XIV prin monetele împreună cu cari s'au găsit și anume: două exemplare la Drepitschewo lângă Târnova, cu monete ale lui Andronic II (1283—1328) și Mihail IX (1295—1320); un alt exemplar la German, lângă Sofia, cu monete dela Ștefan Dușan (1335—1355) și dela Iwan Alexandru (1355—1371). Unul din aceste exemplare datat prin monete din sec. XIV, este în totul identic ca formă, tehnică și ornamentare, cu cele două dela Gogoși descrise mai sus la N-rul h) și i). Raza acestui tip de brățară, cu corpul din sârme răsucite sau împletite, este foarte întinsă, cuprinzând Bulgaria, Serbia, Banatul, poate și

12) *Ein mittelaltentlicher Goldring aus Schlesien*, in *Prachistorische Zeitschrift*. Berlin XXIV Band 1933. Brățării din Silezia îi găsește corespondente în Sudul Rusiei, datate prin monedele lui Nikephoros III Botoniatul 1078—1081) și o consideră făurită după un model, dacă nu chiar într'un atelier sud-rusesc, între anii 1050—1200.

Ungaria, cu exemplare aflate în muzeele din Londra, Berlin, Viena, Sofia, Belgrad.

* * *

Epoca obiectelor noastre se determină ușor prin monetele cu cari s'au găsit: dela Dan I (1385—1386), dela Mircea Cel Bătrân (1386—1419) și dela Srațimir, țarul bulgar de Vidin, cu sbuciumată și mult întreruptă domnie între anii 1365—1396. Suntem în epoca de prăbușire a independenței statelor sud-dunărene, Bulgaria și Serbia, în fața avântului cuceritor al Turcilor, ajutați și de frământările din Bulgaria, împărțită între cei 2 frați după tată, în luptă între ei: Șişman, țarul dela Târnova, și Srațimir, țarul dela Vidin. Acesta, văr bun depe mamă și cumnat al lui Vladislav al Țării Românești, își găsește sprijin și refugiu în țara Românească în toate vicisitudinile stăpânirii lui. După anexarea Bulgariei Apusene la Ungaria în 1365, când Srațimir cade prizonier al regelui Ludovic, Vladislav izbutește în 1368, deși numai trecător, să ocupe Vidinul. Dan I probabil în 1386, își pierde viața pe câmpul de luptă, intervenind în conflictul lui Srațimir cu Șişman, țarul Bulgariei de răsărit, intrată în vasalitatea Turcilor. În 1393 Bulgaria era în întregime supusă de Turci. Cea din urmă dată la care mai întâlnim pe Srațimir ca țar de Vidin, acum vasal al Turcilor, este anul 1396 al neisbutitei cruciade organizată de Sigismund al Ungariei, la care ia parte și Mircea Cel Bătrân și când Srațimir, dându-se de partea creștinilor, primește o garnizoană a lor în Vidin. Aceasta este și data ultimă la care s'a putut ascunde tezaurul dela Gogoși, localitate aflată în imediata apropiere de Negotin, la nord-vest de Vidin.

Deci epoca de îngropare a obiectelor ce compun acest tezaur, se poate pune cu largă aproximație către mijlocul sec. XIV.

*

* *

Caracterul oriental al tehnicii și motivelor ornamentele la obiectele ce compun tezaurul dela Gogoși, pare neîndoios. Atelierele din cari au provenit sunt, foarte probabil, variate dela un obiect la altul.

Referindu-ne în deosebi la coșulețul de argint aurit, socotim util a aminti observațiunile lui Gaston Migeon¹³⁾ făcute cu prilejul studierii celor trei discuri de argint aurit găsite la Izgheli în Bulgaria, ornamentate cu animale fantastice închise în compartimente de ramuri „à fleurons”. Socotind încă cu totul imposibil a le preciza originea și încercând a le fixa datarea cu o largă aproximație, găsește că „între sec. IX—XI se poate presupune că s'a născut întreagă această orfevrerie, mai mult sau mai puțin pătrunsă de influență orientală... că discurile au trebuit să ajungă în Bulgaria depe țărmurile asiatice ale Mării Negre... din acele ținuturi ale Caucaziei și Armeniei, unde s'au

13) *Orfèvrerie d'argent de Style oriental trouvée en Bulgarie*, Paris, 1922, Pl. XXIX, XXX.

produs așa de frumoase efflorescente artistice". Vorbind apoi de procedeul *au repoussé* la produsele de orfèvrerie atât ale Siriei, în deosebi Antiochia, cu reprezentări creștine, cât și ale Iranului Sassanid, cu un spirit de decor cu totul deosebit, din care Rusia a păstrat atâtea rămășițe prețioase, publicate de Smirnov, — găsește că acest procedeu a trebuit să fie practicat în tot orientul Europei și extremul occident al Asiei. Această estensiune face grea localizarea obiectelor, cum este cazul cu cele 2 brățări din colecția Schlumbenger¹⁴⁾, dintre cari una cu animale cu coadă adusă pe spate și terminată *en fleuron*, ca la personagiile fantastice dela coșulețul din Gogoși.

Incheem această prezentare cu cuvintele lui Gaston Migeon din lucrarea citată: „.....Socotim că în momentul de față esențialul este încă de a releva, de a publica cât mai multe monumente posibil, mai curând decât să prezentăm afirmațiuni fără de bază sigură, fără de certitudine“.

AL. BARCĂCILĂ

Résumé. En 1929 on a trouvé par hasard dans le village Gogoși, district de Mehedinți, tout près de la rive gauche du Danube, un petit trésor d'objets et de monnaies d'argent. Ce trésor était caché dans un pot de terre près d'une carrière à graver et il est entré dans la possession du Musée des Ports de Fer de Turnu-Severin.

Les monnaies et les objets qui composent ce trésor sont les suivants:

a) 234 pièces d'argent, parmi lesquelles deux gros des princes de la Valachie, Dan I (1385—1386) et de Mircea le Vieux (1386—1418) et 232 gros de Srațimir, prince de Vidin (Bulgarie occidentale). D'après les monnaies le trésor se place donc dans le XIV-e siècle.

b) Une corbeille en argent doré (Tab. XI), travaillé au repoussé et ornée de feuillages, qui encadrent deux personnages affrontés à corps d'animaux fantastiques, dont les queues sont ramenées en fleurons au dessus du dos à la manière orientale. Dans le champs du decor végétal sont intercalés: un petit chien ayant la queue terminée en fleuron, tête de jeune-homme et deux têtes de chien. La bordure de la corbeille présente à l'intérieur deux monogrammes (fig. 1—2) et à l'extérieur trois mots en caractères slaves (fig. 3—4) superficiellement incisés et dont le sens n'a été pas encore déchiffré.

Malgré la différence de forme et de technique on peut rapprocher notre corbeille des trois plats d'argent, ronds et à decor gravé, de la Collection de Gustave Schlumberger, qui ont été trouvés à Izgheoli en Bulgarie, produits d'art oriental placés par Gaston Migeon entre le IX-e et le X-e siècle¹⁵⁾.

La corbeille de Gogoși présente le même genre de motifs decoratifs et le même fond strié. Le même art, cette fois par le procédé au repoussé et d'une exécution barbare, a donné des produits tels que ces deux bracelets d'argent de la collection de Schlumberger, considérés par Migeon contemporains aux trois plats

14) In Gaston Migeon *o.c.* pl. XXIX, XXX.

15) Migeon, *Orfèvrerie d'argent de style oriental trouvée en Bulgarie*, Paris 1922 pl. XXIX et XXX.

d'Izgherli Chez un de ces bracelets les animaux ont la queue ramenée en fleuron au dessus du dos.¹⁶⁾

c) Deux pendentifs en argent doré (Tab. XII) très finement ornés en filigrane et avec des fils d'argent retors, qui décorent aussi les petites boules intercalées aux chaînettes d'argent et une partie des corps coniques ou en forme de croissant placés aux extrémités de ces pendentifs et chaînettes; des fragments de petits cercles en argent.

d) Un bracelet en argent doré (Tab. XII) composé de 7 pièces, petites boîtes, de formes variées; une huitième pièce triangulaire manque à l'un des bouts. On y remarque la même technique et les mêmes moyens d'ornementation, comme chez les pendentifs. L'intérieur de ces petites boîtes est rempli d'une matière blanche ayant l'aspect de la craie.

e) D'une forme et d'une technique différentes sont deux bracelets d'argent, dont le corps est formé par 5 tiges contrelacées et avec leurs extrémités fixées sur les deux plaques trapezoidales recourbées, qui constituent les bouts de chaque bracelet. L'un de ces bracelets est brisé en deux pièces; du second on garde seulement l'un des bouts avec une partie des tiges entrelacées.

Des exemplaires similaires, parmi lesquels un tout à fait identique, ont été trouvés en Bulgarie et sont datés par des monnaies du XIVe siècle.¹⁷⁾ D'autres du même type et du même stade d'évolution ont été trouvés en Roumanie (dans le Banat) et en Serbie.

f) Un bout de ceinture en feuilles d'argent dorées à ornementation végétale et d'une forme longitudinale qui se rapproche beaucoup des bouts de ceinture (Riemenzunge) trouvés en grande quantité dans les tombeaux médiévaux de l'ancienne Hongrie¹⁸⁾ (Tab. XIII).

C'est pour la décoration de la même ceinture, ou d'une autre partie de l'habit de la même personne, qu'ont servi les 26 appliques en forme de trèfle, toujours en argent doré (Tab. XIII).

g) Un fragment de tissu en fil d'or (Tab. XII).

En considérant les circonstances que presque la totalité des monnaies de ce trésor provient d'un atelier monétaire du tzar Sratzimir de Vidin, et en nous rappelant les graves événements politiques qui se passent dans les pays balkaniques à cette époque, quand la Bulgarie est troublée par la rivalité des deux tzars frères Chichman et Sratzimir, au moment même de l'avancement de la domination turque, couronnée par la défaite des chrétiens à Nicopolis en 1396, nous sommes conduits à conclure que le trésor a été caché par des fuyards de la Bulgarie occidentale qui cherchaient leur salut en Valachie.

A. B.

16) Migeon, o. c. pl. XXIX.

17) Jan Kuhn (H) *Ein mittelalterlicher Goldring aus Schlesien in Prähist. Zeitschr.* XXIV Berlin 1933 p. 192 fig. 30.

18) Hampel (I.), *Allerthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, pl. 67, 70, 74.

NOI CONTRIBUȚIUNI LA DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE DIN CASTRUL POIANA (JUD. TECUCI).

Din materialul descoperit în ultimile cercetări, vom descrie câteva obiecte de o mare valoare arheologică locală, care comparate cu cele găsite până în prezent, ne dau un nou prilej de a ne apropia pe cât posibil de adevăratul sens al felului de viață trăit de anticii locuitori ai stațiunii Poiana (Piroboridava).

1. Un inel de aur (Tab. XIV, fig. 5 și 6) cu veriga simplă și scaunul oval, pe care se află montată o gemă reprezentând — dacă ținem seamă de aripile ce le are la cap — o minunată sculptură în piatră de iaspis a zeului Mercur. Execuția sculpturii este atât de perfectă, în cât cu adevărat ne putem minuna cum a putut ajunge o asemenea lucrare până în castrul nostru; de sigur că piatra lucrată a fost importată din altă parte, montată de meșterii italici și de acolo fără îndoială adusă la noi, sau a fost lucrată după comandă chiar aici, de oare ce s'a găsit în gospodăria unui locuitor din partea de nord a stațiunii, care pare să fi fost un mare bogătaș (poate negustor)¹⁾. Drept dovadă că proprietarul acestui inel pare să fi fost negustor sau un demnitar oare care vorbește și faptul, că sculptura în piatră reprezentând zeul Mercur, purtător de noroc, îi folosea ca sigiliu în afacerile sale comerciale sau ca talisman, și mai ales că inelul s-a găsit în tovărășia unui bogat material, care constituie un adevărat tezaur și anume: 82 monete romane (republicane și imperiale) din care numai dela împăratul August sunt 16 bucăți; două fibule de bronz La Tène, de factură italică (Tab. XIV fig. 4 și 7) dintre care una (Fig. 7) are inscripția în litere latine: AVG-SA, așezată deasupra dispozitivului arcului pentru ac; mai multe greutateți de pământ ars de diferite mărimi și două vase mari de lut, unul getic și altul celtic. Deci inelul găsit în tovărășia monetelor și a obiectelor mai sus descrise, la o adâncime relativ mică (1 m 28) poate fi datat cu ajutorul lor.

2. În mod sporadic, dar destul de des, s'au găsit în acest castru monete de argint; uneori chiar mici tezaure de câte 27, 82 sau peste o sută de bucăți la un loc, fie puse într'o pungă, fie într'o ceșculiță de

1) După materialul bogat și foarte variat descoperit în partea de nord a stațiunii, pare să fi fost un cartier al negustorilor.

lut¹⁾ cum și câteva de aur, dar foarte puține de bronz, aceste din urmă prost conservate, afară de o piesă dela împăratul Tacitus (273 după Christos).

3. Un pieptene întreg (Tab. XIV, fig. 1) având ca ornament figura unui cal, care pare a fi cu coama tăiată, un vechiu motiv scitic, iar pe ambele fețe în linie dreaptă orizontală, câte un șir de patru cercuri concentrice duble cu punct la mijloc; și un fragment dintr'un alt pieptene (Tabela XIV, fig. 3) de formă deosebită de toate cele cunoscute până în prezent, acesta având ca decor pe ambele fețe câte 12 cercuri simple cu punct la mijloc și spre deosebire de alte ornamente, legate între ele cu câte o linie dreaptă, care unește marginea inferioară a primului cerc cu marginea superioară a secundului, formând spirale.

Atât la aceste două exemplare, cât și la cel publicat de d-l Radu Vulpe (tot din colecția mea)²⁾ se poate vedea că dinții pieptenilor sunt lungi, aproape proporționali și cu mai multă îngrijire tăiați, neavând nici o asemănare cu cei găsiți la Mediaș și Ocna Sibiului aflați în muzeul Buckenthal³⁾.

Că ornamentele lor ar fi o reminiscență a epocii bronzului, nu ne îndoim, luând mai cu seamă de bază pieptenii de bronz, găsiți la Stradonitz⁴⁾, a căror ornamente sunt cercuri simple și cercuri duble concentrice cu punct la mijloc, dar de o formă cu totul prea simplă și specifică epocii; însă cei găsiți în stațiunile noastre din Dacia, sunt proprii epocii La Tène și numai cu amintirea, de alt fel destul de persistentă, a ornamentelor Hallstattiene. Ei fiind podoabe de cap și executate în os, sunt prea frumos ornamentați, distinși și variați.

Să admitem că acești piepteni vor fi fost importați din părțile sudice sau estice ale Daciei, laudă mare poate fi adusă meșterilor, cari se întreceau în inovații de forme și ornamente. Însă aci e locul să ne gândim la moda și gustul femeilor localnice, deci se poate spune fără să păcătuim, că aceste obiecte de găteală au putut fi lucrate chiar pe loc și după model comandat, de altfel fără să lipsească amintirea decorațiunilor vechiului trecut Hallstattian (700—300 în. d. Cr.).

Această ipoteză mi-se pare mai verosimilă.

Mai mult de cât atât, chiar metalele: argintul, bronzul și fierul se lucrau pe loc, fapt indubitabil, dovedit de rămășițele găsite de pe

1) Subsemnatul am găsit 27 monete de argint într-o ceșcuță de lut, din care două din Thasos, foarte bine păstrate.

2) R. Vulpe, în *Dacia* Vol. III-IV 1928-1932 pag. 344 fig. 126 No. 6.

3) V. Pârvan, *Getica* pag. 529 fig. 365.

4) Déchelette *Manuel d'archéol. préhist.* vol. IV ediția 1927 pag. 791.

urma meșterilor din acele vremuri și care de altă parte probează o dezvoltare industrială foarte înaintată și înfloritoare specifică locului. Rămășițele cari subsistă sunt instrumente de fierărie ca: clește, dălți, priboaic, ciocane mari și mici, vetre cu multă zgură, provenită dela forjarea fierului și poate chiar dela extragerea fierului direct din minereu; vre-o 23 vase din pământ refractar, de diferite forme și mărimi, pentru topit argint și bronz, apoi tipare în care se turna metalul topit în formă de bare, urmând să fie lucrat după voință prin bătaie cu ciocanul, după cum se poate constata din multe începuturi de execuție.

De alt fel s'au mai găsit și alte obiecte de os, lucrate și modelate în diferite chipuri, cari sub nici un motiv nu puteau fi importate, ci înjghebate pe loc după trebuință și modă, cum sunt fluerele cu 2—3 găuri, sau fără găuri (la fel cu cele ale gardienilor de azi), ace de cap, ace de cusut din os de pește, harpoane, săgeți, nasturi, mărgelile etc.

4. O brățară masivă din bronz (Tab. XIV, fig. 2) având ca ornament spre capete solzi de șarpe, reprezentați prin linii incizate în partea externă și cu un zigzag dublu în partea internă, fără stilizarea capului, din epoca La Tène; cum și o secere de bronz (Tab. XV, fig. 2) prea puțin deosebită de formele cunoscute din epoca bronzului 1100—1000 a. c.), dar mai prost reușită, de sigur turnată într-o formă de nisip rău retușată, ne întărește și mai mult părerea că au fost lucrate pe loc. Având în vedere că stațiunea Poiana (Piroboridava) posedă toate fazele de civilizație începând din bronzul II (circa 2000 ani în. d. Cr.) până în La Tène III (circa 300 ani d. Cr.), dar că aceste faze nu se pot deosebi între ele fiind mult amestecate, aceasta se datorește faptului că stațiunea Poiana (Piroboridava) fiind un centru principal de desfășurare comercială și punct de legătură cu podișul Transilvan, urmând valea Trotușului prin pasul Oituz, a avut puțința chiar din începuturi să cunoască și să posedă ambele metale, atât bronzul cât și fierul, deci asupra secerei noastre, nu s'ar putea preciza cu certitudine epoca din care face parte. Deși găsită la o adâncime de 3 metri, dar ținând seamă de argumentele expuse mai sus și fiind găsită în anturajul altor obiecte de fier și ceramică getică, am putea în mod ipotetic să o clasăm în epoca bronzului IV și chiar III, aceste două epoci având o perfectă continuitate între ele. Obiectele de fier și ceramică de care vorbim mai sus, în a căror ansamblu intră și secerea de bronz, sunt: un depozit de zece vase (Tabela XVI) și un topor de fier (Tabela XV fig. 1). Vasele, după cum se poate vedea, sunt bine păstrate, de diferite forme și cu multe variațiuni decorative, iar

în ce privește tehnica, ele sunt lucrate cu mâna, din pastă ordinară și rău frământată.

Observând cu atențiune locul unde au fost găsite, pare că proprietarul avea rezervat pentru ele în locuința sa, un loc potrivit, ascuns și apărut de lovituri, un fel de mic cuptor în formă de potcoavă, iar gospodina având grija să păzească de stricăciune vasele, care pe acea vreme de sigur că constituiau o importantă avere casnică, a așezat împrejurul lor, despre gura cuptorului, în formă de semicerc, și vre-o cinci pietre (forma rășnițelor neolitice)¹.

Astfel după cum vedem, o separațiune sigură între epocile de cultură ale stațiunii Poiana (Piroboridava) ar fi riscant să o facem, întrucât elementele după care am putea să ne ghidăm, ne înfățișează un amestec de toate formele și variațiunile din bronz II până în La Tène III.

5. O surpriză plăcută în descoperirile noastre, îl poate constitui, ca subiect de studiu aparte pentru arheologia română, un butoiăș de lut (Tab. XVI fig. 9), piesă foarte interesantă, găsită pentru prima dată și necunoscută încă. Are forma butoiului din zilele noastre (lung de 40 cm. și gros de 22 cm.), înfundat la ambele capete, cu vrană care este înconjurată de o proeminență (gardină) circulară înaltă de 1 cm. și cu diametrul de 7 cm. cum și o produșcă cu diametrul de 2 cm. fără îngrăditură.

Acest butoiăș este de sigur lucrat de aceeași mână care a executat și cele două mari urne (fig. 1 și 3), cu butoni și proeminente în loc de torți, ba poate și a treia (fig. 2) mai mare, deși neagră (*terra nigra*) și de formă deosebită, dar toate patinate și lucrate cu multă îngrijire. (Fig. 1 înaltă de 37 cm., fig. 3 înaltă de 34 cm. și fig. 2 înaltă de 48 cm). Butoiășul după forma și mărimea lui, pare să fi servit la conservarea uleiului, poate de o calitate superioară și mai scump, vana având rolul la încărcat, iar produșca pentru seos, poate cu ajutorul unei țevi. Când și care neam de meșteri s'au gândit la fabricarea lui, cum au ajuns la această formă, dacă era practică și utilă în gospodărie, întrucât aveau la îndemână și alte vase pentru păstrarea lichidelor (urne mari și mai târziu amfore grecești și romane, iar pentru apă în special hydrii, dolii și pitoaie) și ce proveniență ar avea acest vas, rămâne să se vadă în viitor, când săpăturile arheologice vor ajunge la un stadiu mai desăvârșit, și se vor găsi și alte exemplare, putându-se face comparație cu alte obiecte analoage epocii. Noi de o cam dată suntem de părere că ar fi o formă datorită influenței de civi-

1) Déchelette o. c. vol. I ediția 1928 pag. 345 fig. 127, 128. Radu Vulpe *Dacia* vol. III-IV, 1927-1932, pag. 322, fig. 103, Nr. 1 și 2.

DOUĂ MONETE INTERESANTE

1. În stațiunea antică Poiana-Piroboridava din județul Tecuci s'a găsit nu de mult o monetă de bronz a orașului Panticapaeum din Chersonerul Tauric.

Piesa a intrat în colecția mea și se prezintă astfel:

Capul Atenei, cu coif, în profil spre dreapta.

Rs. ΠΑΝΤΙΚΑ/ΠΑΙΤΩΝ. Arc și tolbă. (Fig. 1)

Æ. 19 mm. (Fig. 1).

Această monetă, prima de acest fel găsită în Poiana, este o dovadă evidentă de schimbul ce se făcea aici cu una dintre cele mai îndepărtate colonii grecești de pe țărmul Pontului Euxin.

Æ. 28 mm. (Fig. 2).

2. În orașul Constanța am achiziționat următoarea monetă de bronz a împăratului Gordian III, dublu bătută:

IMPC[M ANT. GORDIONV] SPIVSS FELAVG Bustul laureat al împăratului bătut de două ori; litera S din legendă de asemenea.

Rs. VICTORIA AETERNA; în câmp S/C. Victoria stând spre stânga, ține în mâna dreaptă o coroană (?), în stânga o ramură de palmier; în fața ei un șarpe (?).

Lt. Comandor av. VENDELIN IOAN.

INFORMAȚII

Săpăturile din Bărboși. Pe baza legii Muncii de folos obștesc inspectoratul general al Pregătirii Premilitare a aprobat ca premilitarii să execute săpături în unele stațiuni antice. Astfel în lunile Iulie și August 1938 au săpat în cetatea dela Bărboși (jud. Covurlui) câte 50—60 de premilitari, conduși de doi ofițeri de rezervă.

Din păcate săpăturile nu au fost conduse de specialiști și au fost lăsate pe seama unor oameni transformați ad hoc în arheologi. S'a săpat la întâmplare, fără niciun plan, căutând a urmări conturul vechii zidării. Rezultatul muncii depusă în asemenea condițiuni nu putea fi decât nul. Cele prea puține obiecte găsite nu prezintă prea mare interes și nu contribuie cu nimic la trecutul cetății dela Bărboși.

Dăm mai jos sub formă de inventar obiectele găsite:

I. *Monete.* As de bronz dela Claudius I, cu reversul stricat; as de bronz dela Vespasian, cu reversul rău conservat, as de bronz dela Maximian, având pe revers: *Providentia aug.*; cum și alte 9 piese de bronz nedeterminate.

II. *Obiecte diverse:* Două mărgelae de piatră alia-gălbuie, colorate azurii și ornate cu creștături verticale.

Trei inele de bronz; bucăți de sticlă albă opacă sau gălbuie. De asemenea două fragmente mici de fibule de bronz fără de nici o ornamentație și cioburi de vase simple.

Au mai fost găsite trei cărămizi: una întreagă cu LEG. V MAC și două fragmente cu COH II MA (una cu M inversat).

În sfârșit un cap de statuie de femeie dintr-o pastă galbenă, fină, dar rău conservat.

Dela niște țărani din Bărboși am reușit să achiziționez și eu două monete pontice de bronz, a căror descriere o dau aici:

Tomis. AVT[KM ANT][I][OPAIANOC[AVT] Bustul său laureat spre dreapta.

Rs. MHTPO ΠONT[OV]TOMEΩC Aequitas stând spre stânga, ține în mâna dreaptă balanța, în stânga cornul abundenței. AE. 25 mm.

2. *Marcianopolis.* AVTKM (jos) ANT[NIOCTOPAI[ANOC AVT] Busturile afron-tate a lui Gordian și Sarapis.

Rs. [VII MHNO]ΦIAΩV MAPKIANOHOAI[TΩ]N Nemesis-Aequitas stând spre stânga, ține în mâna dreaptă balanța, în stânga cornul abundenței; jos la picioare este roata norocului, în câmp sus la stânga E.

Lt. Comandor av. VENDELIN IOAN.

Muzeul Cuza Voda din Galați. La 24 Ianuarie 1939, populația orașului Galați a îmbrăcat straie de sărbătoare pentru a prăznui 60 de ani dela cea dintâi Unire. În această zi istorică s'a inaugurat Muzeul Cuza-Vodă.

Pe locul de azi al Muzeului a fost casa în care a locuit Cuza Vodă dele 1844 până la 1859. Casa a fost proprietatea lui, iar după moartea Domnitorului, în anul 1884 a fost vândută de Elena Doamna.

Fosta casă a Domnitorului Cuza a încăput pe mâini străine, cari au transformat-o după nevoile lor.

Dintele nemilos al vremii și ignoranța proprietarilor a transformat casa fostului Domnitor într-o ruină.

Cu indignare justificată vedeau Gălățenii cum se prăbușește casa istorică a fostului parcălab al Galaților.

Dorința multor oameni de bine și cu dragoste pentru monumentele istorice ale neamului, de a vedea casa Cuza restaurată, s'a izbit continu de rea voință și de lipsă de fonduri.

A trebuit ca o mână de oameni inimoși, energici, însă fără bani, să pornească la acțiune.

Astfel a luat ființă la 5 Iulie 1937 „Asociația Caza Cuza Vodă”, având ca președinte pe Dl. General Linteș Gheorghe, fost Comandant al Div. 21 din Galați.

Membri comitetului Asociației: D-nii Prim Procuror A. Vidrașcu, Lt. Colonel Rațiu V., avocat Vlad Dimitriu, Inspector școlar Paul Pașa și pictor Mantu, au și început să strângă fondurile necesare.

Primii donatori pentru reconstruirea casei Cuza au fost contabilii, adunați în congres, cari insuflețiți au subscris pe loc Lei 100.000. Dl. Ministru de Finanțe Mircea Căncicov a donat un milion de lei. Aceste exemple sunt urmate de autorități și particulari, astfel că cu suma strânsă, Asociația Cuza Vodă trece la înfăptuirea programului: cumpărarea casei, restaurarea și reclădirea ei.

Printr-o muncă încordată, Colonelul Rațiu V., care conducea lucrările din partea comitetului, poate după 6 luni să prezinte casa Cuza reclădită.

Casa a fost reclădită după documente și fotografii, în stilul ei vechi. Exteriorul și-a păstrat aceeași înfățișare. În interior: parterul cuprinde un mic antreu, apoi sala principală, care este despărțită prin uși mari de alte două săli laterale. Din sala principală urcă scările la singura sală de la etaj, care este clădită deasupra sălii principale.

Casa Cuza Vodă a fost destinată să adăpostească muzeul.

La inaugurarea Casei și a Muzeului au asistat D-nii: D. V. Toni, subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale, Ministrul plenipotențiar Victor Cădere, fost rezident regal al ținutului Dunărea de Jos, capii tuturor autorităților militare și civile și un numeros public.

Asociația a dăruit Casa și Muzeul Cuza Vodă „Străjei Țării”. Astfel a fost înfăptuit un desiderat național, astfel a fost salvat un monument istoric.

Ceva despre Muzeul propriu zis: Demult și în adesea rânduri, a fost pomenit un nume de apostol al învățământului din Galați: Paul Pașa.

A descrie pe larg personalitatea, munca și roadele activității d-lui Pașa și a soției sale, care l-a secondat minunat, ar trebui să umplu un volum.

Pe lângă activitatea de institutori la Școala Primară de Băieți No. 6 din Galați, d-na și dl. Pașa printr-o intuiție admirabilă pentru popularizarea științei au colecționat tot felul de obiecte. Astfel s'u pus bazele la 10 Mai 1913 „Muzeului Ecaterina și Paul Pașa”.

Inaugurarea oficială a Muzeului a fost la 29 Iunie 1914, în prezența d-lui Prof. Univ. I. Simionescu, pe atunci secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice.

De aci înainte Muzeul a luat un avânt nebănuit, îmbogățindu-se cu multe obiecte prețioase și rari.

De notat că Galații nu aveau alt muzeu, decât pe acesta. Răsfoind Cartea de Aur a Muzeului, pe prima pagină se găsește semnătura Altețelor Regale Principele Carol, Principele Elena și Principele Nicolae.

Până la 1938 muzeul a fost vizitat de peste 100.000 persoane. Rodnica activitate a d-nei și d-lui Pașa a fost apreciată de toți cari au avut ocazia să viziteze aceste colecții interesante.

În ziua de 20 Februarie 1938 muzeul a fost dăruit Asociației Cuza Vodă și instalat apoi în clădirea refăcută a fostului Domnitor, în sala din stânga de la parter.

Rămâne ca noua conducere a muzeului să conserve bogăția primită în dar cu același grijă, ca și întemeietorii lui.

Lt. Comandor av. VENDELIN IOAN.

Staterii de aur din orașele noastre pontice. În Buletinul Societății Numismatice Române din 1914 (Nr. 21 p. 23) am publicat o scurtă notă despre un tezaur de monete antice de aur, ce fusese găsit în 1909 lângă Mărășești. Din acest tezaur regretatul C. Alessandrescu, un distins membru al Societății noastre, achiziționase 52 de piese, pe care începusem să le studiez, dar din cauza izbucnirii războiului mondial nu putusem termina lucrarea.

După războiul Alessandrescu murind, monetele au fost vândute la Londra, afară de 3 piese pe care le mai posedă fii săi. Dar el avusese prevederea să facă copii în gips de pe toate cele 79 piese destinate vânzării, astfel că partea din tezaur ce o achiziționase nu este cu totul pierdută.

Reluând studiul ei, vreau să atrag deocamdată atențiunea numai asupra

faptului, că între monetele ce conțineau se găseau și 4 stateri din orașele noastre pontice, și anume 2 din Tomis și 2 din Callatia.

Faptul acesta prezintă importanță din două puncte de vedere. Întâi că staterii din aceste orașe, deși de o execuție inferioară și mai ușori, circulau alături de frumoșii filipeli, alexandrei și lysimachi, având ca și ei caracterul de monete de mare circulație. Al doilea că epoca în care a fost îngropat acest tezaur în țara noastră este destul de recentă: veacul I în. d. Cr., căci staterii din cele două orașe, deși poartă numele lui Lysimac, au fost bătute în domnia lui Mithradate VI, când acesta se ridicase contra stăpânirii romane. (88 în. d. Cr.).

CONST. MOISIL

RECENZII

Handbuch der Münzkunde von Mittel- und Nordeuropa (Manual de numismatică din Europa Centrală și de Nord), de profesorii Dr. W. Jesse și Dr. Gaetgens și cu colaborarea a peste 60 de numismați din mai multe țări, este o mare, interesantă și bună lucrare numismatică ce se publică la Leipzig (Germania) de Societatea Academică de editură, iar la Halle (Saale) de A. Riechmann et Comp.

Este o lucrare foarte practică, deoarece tratează numismatica diferitelor țări și monetării în formă de dicționar, înlesnind astfel fiecăruia să se informeze repede despre situația monetară a unei țări sau localități.

La fiecare localitate se arată, pe scurt, dar precis, datele cele mai însemnate referitoare la istorie, documente, steme, sfinți protectori, etc., precum și bibliografia numismatică.

Până acuma a apărut o singură fascicolă din volumul I¹⁾ și cuprinde 96 pagini, la care se adaugă 16 pagini de prefață și explicații. Tratează litera A și o parte din B și anume până la Bardowiek.

După cum ne-o spune și titlul, lucrarea tratează numismatica țărilor din Europa Centrală și de Nord și cuprinde, după cum se arată în prefață, 16 țări și anume: Belgia, Danemarca, Elveția, Estonia, Finlanda, Germania cu Cehia, Letonia, Litvania, Luxemburg, Norvegia, Olanda, Polonia, Slovacia, Suedia și Ungaria.

Deși în prefață nu se spune, totuși se tratează și despre numismatica unei părți din România și anume a Transilvaniei. În fascicola ce a apărut, este descrisă numai monetăria ce a funcționat în Arad, pecând monetăriile cari au fost în Aiud, Baia de Arieș (scris greșit „Aries“), Baia Mare (scris greșit „Bania Mare“) și Baia Sprie sunt

1) Costă 10.50 mărci germane.

numai menționate, urmând să fie descrise sub denumirea maghiară a acestor localități.

Este regretabil că pentru o atât de importantă lucrare nu s'a obținut colaborarea unui numismat sau istoric român, care ar fi avut cel puțin misiunea de a contribui la evitarea unor greșeli nepermise, cari credem că nu s'au făcut cu intenția autorilor și nici a d-lui Lajos Huszár din Budapesta, care a întocmit partea referitoare la Transilvania.

Astfel este inexplicabil de ce nu s'a arătat în prefață că lucrarea se referă și la România, deși sunt descrise și monetările din Transilvania.

Despre Arad se spune, că este situat în „comitatul“ Arad, deși în România nu există asemenea organizații, ci numai județe, și se adaogă că face parte din România dela 1921, în loc de 1919.

Aiudul, Baia de Arieș și Baia Mare sunt arătate ca făcând parte din Transilvania, fără nicio mențiune despre România, iar Baia Sprie se arată că ar fi în „Ungarn-Rumänien“!

Dacă editorii s'ar fi adresat Societății Numismatice Române pentru revederea textului privitor la monetările din România actuală, le-am fi făcut cu cea mai mare plăcere acest serviciu. De altfel spre a se evita greșeli ca cele menționate mai sus și în fasciculele următoare, Societatea noastră este gata să-și dea concursul în mod gratuit, dacă ni-s'ar trimite corecturile la timp.

În dorința și în speranța că asemenea erori și lipsuri nu vor mai apare în fasciculele următoare, recomandăm tuturor această valoroasă lucrare.

ILIE ȚABREA

doctor în drept

Secretarul general al Societății Numismatice Române

Redacția și administrația: București (II), str. Stupinei Nr. 39

Abonamentul anual (4 numere) lei 120

**Redacția nu răspunde de părerile autorilor studiilor
publicate în revistă**

TIPOGRAFIA CURȚII REGALE F. GÖBL FII S. A. STR. REGALĂ 19. — C. 4536